

ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

SINT-HERMESKERK RONSE (prov. Oost-Vlaanderen)

BASISRAPPORT –SEPTEMBER 2009

Auteurs: Tomas BRADT
                         Bert ACKE

ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

SINT-HERMESKERK RONSE

(prov. Oost-Vlaanderen)

BASISRAPPORT –SEPTEMBER 2009

Monument Vandekerckhove nv
Oostrozebekestraat 54
8770 INGELMUNSTER

Auteurs: Tomas BRADT
Bert ACKE

Afdeling Archeologie
Rapport 2009/06

Figuur 1 op schutblad: Algemeen bovenzicht op zone 6, het zuidelijke deel van het transept.

0. ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

Opgraving ☒	Prospectie ☐
Vergunningsnummer: 2009/031	
Datum aanvraag: 30/01/2009	
Naam aanvrager: BRADT Tomas	
Naam site: Ronse, St.-Hermeskerk	

Opdrachtgever:	Kerkfabriek Sint-Hermes Kaatspelplein 4 9600 Ronse
Uitvoerder:	Monument Vandekerckhove nv Oostrozebekestraat 54 8770 Ingelmunster
Bevoegde Vlaamse overheid:	Nancy Lemay (Agentschap R-O Vlaanderen Onroerend Erfgoed)
Projectleider:	Bert Acke
Leidinggevend archeoloog:	Tomas Bradt
Archeologisch team:	Bert Heyvaert, Gwendy Wyns, Raf Trommelmans
Wetenschappelijke begeleiding:	/
Projectcode:	ROSH09
Titel:	Archeologisch onderzoek Sint-Hermeskerk Ronse (prov. Oost-Vlaanderen). Basisrapport – september 2009.
Rapportnummer:	2009/06
Contact Bert Acke:	E-mail: bert.acke@monument.be GSM: 0485/88 71 16

© Monument Vandekerckhove nv, Oostrozebekestraat 54, 8770 Ingelmunster
Figuren: Monument Vandekerckhove nv, tenzij anders vermeld.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van de uitgever.

1. INHOUDSTAFEL

0. ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	3
1. INHOUDSTAFEL	4
2. INLEIDING	5
3. TOPOGRAFISCHE SITUERING.....	6
4. RONSE EN DE SINT-HERMESKERK IN HISTORISCH PERSPECTIEF	7
4.1. DE ROMEINSE PERIODE.....	7
4.2. PERIODE 650-880.....	8
4.3. DE VIKINGEN IN RONSE (880-891)	12
4.4. DE TERUGKEER VAN DE SINT-HERMESRELIEKEN (940)	13
4.5. HET ROMAANSE GEBOUWENCOMPLEX (MIDDEN 11 ^{DE} – 15 ^{DE} EEUW)	15
4.6. DE GOTISCHE PERIODE (15 ^{DE} - 17 ^{DE} EEUW)	18
4.7. 18 ^{DE} -21 ^{STE} EEUW	19
5. ARCHEOLOGISCHE VOORGESCHIEDENIS IN DE SINT-HERMESKERK	20
5.1. INLEIDING	20
5.2. DE OPGRAVINGEN VAN ROOSSENS H. EN MERTENS J. IN 1948-1949.....	21
5.3. DE OPGRAVINGSCAMPAGNES VAN A.CAMBIER TUSSEN 1959-1964 IN DE SINT-HERMESCRYPTE	22
5.4. HET ONDERZOEK VAN CAMBIER IN 1968 EN 1984-1985 ONDER HET SCHIP VAN DE KERK	24
5.5. DE OPGRAVING DOOR G. VERMEIREN IN 2001 ONDER HET SCHIP VAN DE KERK	25
6. ONDERZOEKSMETHODE.....	26
7. RESULTATEN	28
7.1. HOOGKOOR.....	28
7.2. TRANSEPT	42
8. ALGEMENE INTERPRETATIE.....	53
9. ALGEMEEN BESLUIT	54
10. BIBLIOGRAFIE	56
11. INVENTARIS.....	58
11.1. INVENTARIS VAN DE SPOREN	58
11.2. INVENTARIS VAN DE VONDSTEN	59
11.3. INVENTARIS VAN DE FOTO'S.....	61
11.4. INVENTARIS VAN DE TEKENINGEN.....	67
11.5. INVENTARIS VAN DE HOOGTEMETINGEN	68

2. INLEIDING

In het kader van de geplande restauratie- en infrastructuurwerken in het koor en het transept van de Sint-Hermeskerk te Ronse (prov. Oost-Vlaanderen), voerde een archeologisch team van Monument Vandekerckhove nv van januari tot april 2009 binnenin de kerk een archeologisch onderzoek uit. De opgraving gebeurde in opdracht van de bouwheer, de Kerkfabriek Sint-Hermes van Ronse, volgens de bepalingen voorgeschreven door het Agentschap R-O Vlaanderen Onroerend Erfgoed.

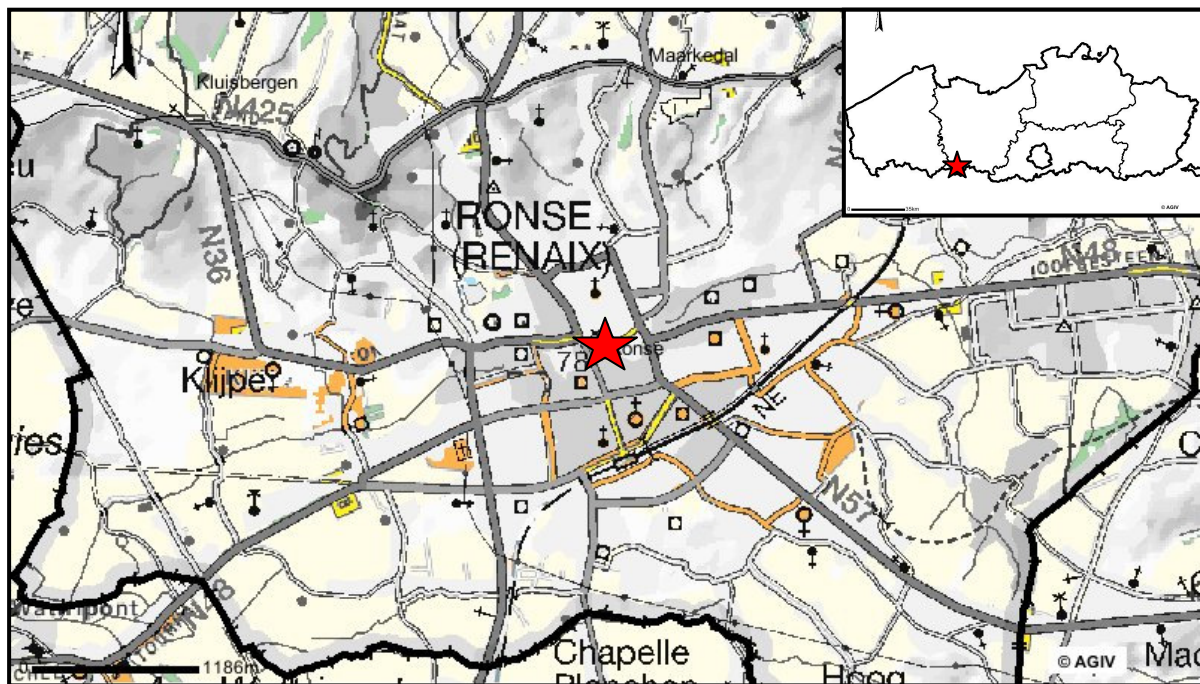
Omwille van de aard van de werken (aanleggen vloerverwarming, verlagen vloerniveau) en het historisch belang en de lange geschiedenis van het kerkgebouw werd de kans reëel geacht dat tijdens de realisatie van de werken archeologische sporen en structuren worden aangetroffen. Teneinde te verhinderen dat de werken ernstige hinder ondervinden van onverwachte archeologische vondsten en om tegemoet te komen aan de decretaal bepaalde zorgplicht ten aanzien van het archeologisch erfgoed, werd de uitvoering van een voorafgaand archeologisch onderzoek wenselijk geacht. Hierbij werd in het koor en in het transept tot op verstoringsdiepte opgegraven. Op deze manier kon de kennis van de bouwgeschiedenis van deze kerk aangevuld worden en konden nuttige gegevens met betrekking tot de geplande werkzaamheden aangereikt worden.

In dit basisrapport worden de resultaten van het archeologisch onderzoek voorgesteld. Enkele inleidende hoofdstukken zorgen voor een bredere historische situering van de site, tevens wordt de gebruikte methodologie bij het onderzoek toegelicht. Vervolgens worden de resultaten belicht en wordt een interpretatie gegeven aan de aangetroffen sporen en vondsten. Als besluit volgt een synthese van de resultaten. Achteraan zijn de verschillende inventarissen (vondsten, foto's, tekeningen en hoogtes) opgenomen. Bij het rapport hoort een DVD met daarop alle foto's, de digitale spoorformulieren, de plannen en de digitale versie van deze tekst.

Langs deze weg wordt eveneens dank betuigd aan volgende personen en instanties die zorgden voor een aangename samenwerking en bijdroegen tot het vlotte verloop van het onderzoek: de medewerkers van de kerkfabriek Sint-Hermes, Albert Cambier, Geert Vermeiren, Nancy Lemay (Agentschap R-O Vlaanderen Onroerend Erfgoed Oost-Vlaanderen), Patrick Devos (provincie Oost-Vlaanderen) en Eric Devos (conservator musea te Ronse).

3. TOPOGRAFISCHE SITUERING

Ronse bevindt zich in het zuiden van de provincie Oost-Vlaanderen, op de grens met Henegouwen, in de Vlaamse Ardennen. De Sint-Hermeskerk ligt in het centrum van Ronse, aan het Kaatsspelplein ten noorden van de Grote Markt en ten westen van de Molenbeek. Het terrein helt sterk af richting deze Molenbeek.

Figuur 2: Situering van Ronse en de Sint-Hermeskerk (© www.agiv.be).

4. RONSE EN DE SINT-HERMESKERK IN HISTORISCH PERSPECTIEF

4.1. De Romeinse periode

Er moet in de Romeinse tijd ergens een nederzetting gestaan hebben op het grondgebied van het huidige Ronse. De vele fragmenten van Romeinse bouwelementen, veelal als recuperatiemateriaal gebruikt in de romaanse structuren van de Sint-Hermeskerk en -crypte, getuigen hiervan. Het gaat hier om platte dakpannen (*tegulae*), holle dakpannen (*imbrices*) en tufsteen. Daarnaast werd een stuk van een grafstèle gevonden in de crypte waarop een dansende bacchante te zien is, stilistisch daterend uit de 3de eeuw AD¹. De opgraving van Ph. Crombé in 1988 naast het huidige Albertpark – gelegen tussen de kleine Sint-Martinuskerk en de Sint-Hermeskerk - bracht een munt van keizer Maxentius uit de 4de eeuw aan het licht, naast ook enkele *terra sigilata*-scherven². De talrijke resten van Romeinse bouwmaterialen gevonden tijdens de verschillende opgravingscampagnes in en rond de Sint-Hermeskerk en de crypte en het aardewerk wijzen op de nabijheid van één of meerdere Romeinse gebouwen in de onmiddellijke omgeving van de Sint-Hermeskerk, misschien wel op de hoger gelegen zuiderhelling (het huidige Albertpark), in de buurt van de oude Sint-Martinuskerk³.

---

¹ CAMBIER, 1995, pp. 33-40.

² CROMBÉ, 1989, pp. 105-106.

³ DEVOS, 2008, p. 200.

4.2. Periode 650-880

Ondanks het feit dat men nog steeds geen archeologische structuren heeft aangetroffen uit deze periode, blijft de traditionele overlevering behouden dat de heilige Amandus rond 650 een klooster te Ronse moet hebben gesticht. Dat er in de Karolingische tijd een abdij moet hebben gestaan, kan op basis van de verschillende vermeldingen ervan in historische bronnen nauwelijks nog ontkend worden. Er is het verhaal in de *Annales Blandiniensis* van 945-955 over Celestinus, de abt van de Sint-Pietersabdij van Gent, die in 719 verbannen werd naar de abdij van Ronse. Deze Ierse abt raakte verwickeld in de strijd tussen de toenmalige hofmeiers van Austrasië en Neustrië, respectievelijk Karel Martel en een zekere Ragenfried. Karel Martel kwam als sterkste uit dit beleg en aangezien Celestinus hulp had verleend aan zijn hofmeier (Ragenfried), werd de Sint-Pietersabdij ontbonden en de abt verbannen.

In een oorkonde van Lodewijk de Vrome uit 834 wordt de *cella* van Ronse vermeld als deel uitmakend van het zelfbeschikkingsrecht van Karel de Grote. In hetzelfde document duidt Karel de Grote de abdij te Ronse aan als financiële, materiële en waarschijnlijk ook logistieke basis voor priester Heridag. Deze had namelijk de opdracht van Karel de Grote gekregen om de regio rond Hamburg te christenen om zo later bisschop te worden van het bisdom Hamburg. Hoewel Heridag echter nooit bisschop is geworden van Hamburg, is dit wel een bewijs over het bestaan van een abdij te Ronse in de 9de eeuw. Een tweede vermelding die teruggaat tot de 9de eeuw, was de overdracht op bevel van keizer Lodewijk de Vrome (814-840) van de dorpen Isières en Thoricourt, die voordien deel uitmaakten van de abdij van Ronse, aan ene Hildefried.

Het is diezelfde Lodewijk de Vrome die in 834 het klooster van Ronse aan de benedictijnenabdij van Kornelimünster, aan het riviertje de Inde, nabij Aken, had toegewezen. Deze abdij was in 814 opgericht op bevel van Lodewijk de Vrome. Benedictus van Aniane, een vriend van de keizer, was er de eerste abt tot 821. Lodewijk schonk toen ook het grondbezit van het klooster van Ronse aan deze abdij aan de Inde. Dit luidde het Tenement van de Inde in, dat zal blijven bestaan tot 1280. Het bestond erin dat het grondbezit van het klooster van Ronse, samen met de bewoners, diende in te staan voor het onderhoud van de kloostergemeenschap en dat daarvan ook een deel gegeven werd aan de abdij nabij Aken. De juiste omvang van dit Tenement is niet meer te achterhalen, maar bestond vermoedelijk uit 22 dorpen uit de huidige Vlaamse Ardennen⁴.

Aangezien deze vroege stichtingen meestal Sint-Pieter en/of Sint-Paulus al patroonheiligen kregen, was er altijd al het vermoeden dat de resten van dit klooster op de plaats van het 11de-eeuwse Sint-Pieterskerkje gelegen moeten zijn. De opgravingen van Roossens en Mertens in 1948-1949 hebben echter aangetoond dat daarvan geen sprake kan zijn. Wel vonden ze een aantal sporen die vroeger te dateren vielen dan het Sint-Pieterskerkje, maar niet ouder konden zijn dan de 10de eeuw.

Ondanks het gebrek aan archeologische gebouwrresten uit deze periode, getuigen verschillende vondsten wel van menselijke activiteiten in deze vroege middeleeuwen. In juli 2000 werd een Merovingische *agrafe à double crochet* (7de eeuw) en enkele smeedijzeren nagels gevonden aan de noordzijde van het Rooseveltplein, als mogelijke getuigen van een begraafplaats uit die tijd⁵. Tijdens het ruimen van het martyrium in de crypte ontdekte A.

---

⁴ X, 1997, p. 41.

⁵ DEVOS, 2008, p. 205.

Cambier in 1966 een benen plaatje van het deksel van een schrijn, versierd met geometrische abstracte figuren, aangebracht met behulp van een passer waarbij 4 rozetten op het oppervlak werden aangebracht. Na vergelijking met gelijkaardige voorbeelden stelde Cambier een datering tussen de 7de en de 9de eeuw.

In het volgende hoofdstuk wordt aangehaald dat Cambier de resten van een 9de-eeuws gebouw zou gevonden hebben onder het middenschip van de Sint-Hermeskerk. Deze datering kon echter niet bevestigd worden na de opgraving van G. Vermeiren in 2000-2001. Een verschil in datering van ca. 100 jaar is voor de geschiedenis van de stad Ronse van groot belang, omdat men met het hiaat 880-940 zit door de invallen van de Noormannen, waardoor echt van een scharnierperiode kan gesproken worden⁶. Dateert het gebouw onder het middenschip van voor deze scharnierperiode of van erna? E. Devos suggereert dat de restanten van het vroegste 7de-9de-eeuwse monasterium van vóór de scharnierperiode vermoedelijk elders in het Ronnedal te zoeken valt, namelijk helemaal niet zo ver van de Sint-Hermeskerk: op, onder of in de nabijheid van dat ander kerkje in Ronse, waarover slechts heel weinig geweten is, de oude Sint-Martinuskerk, gelegen op de helling ten zuiden van het Albertpark⁷. Tot eenzelfde conclusie waren ook wij reeds gekomen na ons weliswaar beperkte vooronderzoek, waardoor een dergelijke hypothese ons plausibel lijkt. Ook J. Van Damme bracht in 2000 een gelijkaardige hypothese naar voren⁸. Cambier wijdde zijn hele leven aan het onderzoek van de Sint-Hermeskerk en heeft daarbij de vermoedelijke voorloper van het 11de-12de-eeuwse 3-kerkencomplex (Sint-Pieterskerkje, Sint-Hermeskerk en Sint-Martinuskerk), ten vroegste daterend uit de 10de eeuw, ontdekt. Het is dan ook nog uitkijken naar verder bodemonderzoek in en rond de oude Sint-Martinuskerk, hetgeen wel eens zou kunnen bijdragen tot de opheldering van de problematiek rondom het bestaan en de precieze plaats van de vroegste abdijstichting uit het midden van de 7de eeuw⁹.

Een andere belangrijke religieuze datum in de geschiedenis van Ronse is 6 juli 860: de zozegde aankomst van de relieken van Sint-Hermes te Ronse. De aanwezigheid van deze relieken zal voor Ronse, mogelijk al vóór de invallen van de Noormannen, een bloeiperiode hebben ingeluid.

- **De relieken van Sint-Hermes**

- *De legende van Sint-Hermes*

Wie was die heilige Hermes nu, waarvoor in de komende jaren duizenden bedevaarders naar Ronse afzakten? Volgens de legende zou hij prefect geweest zijn van Rome ergens tussen de 2de en de 4de eeuw. Zijn verhaal vertelt dat hij een zieke zoon had, die ondanks zijn vele gebeden aan allerlei goden, stierf. Enkel tot de christelijke god had Hermes niet gebeden, wat hem door de blinde voedster van het kind zwaar werd verweten. In die god had Hermes weinig vertrouwen, omdat hij blijkbaar de voedster ook niet van haar blindheid kon genezen. De vrouw gaf echter niet op: ze bracht een bezoek aan paus Alexander en keerde genezen terug. Hermes, die de kracht van de christelijke god nu niet meer kon ontkennen, stond haar toe de hulp van de paus in te roepen voor zijn zoon. En ja hoor: de zoon werd weer tot leven gewekt. Dankbaar bekeerde Hermes zich tot het christelijke geloof en liet zich dopen, maar

---

⁶ DEVOS, 2008, p. 207.

⁷ DEVOS, 2008, p. 207.

⁸ VAN DAMME, 2000, pp. 11-12.

⁹ DEVOS, 2008, pp. 207-208.

dat werd hem niet in dank afgenomen door zijn meerderen. Hij werd gevangengenomen en opgesloten in het huis van militair Quirinus. Paus Alexander werd eveneens in de gevangenis geworpen. Het geloof van Hermes was echter sterk en hij trachtte ook Quirinus te bekeren, maar ook die wou liever zien dan geloven en eiste een wonder. Op miraculeuze wijze genas Alexander dan de zieke dochter van Quirinus, Balbina. Uiteraard bekeerden Quirinus en Balbina zich, maar ook hen werd dat niet in dank afgenomen. Hermes, Alexander en Quirinus stierven de martelaarsdood¹⁰.

○ *De omzwingingen van de relieken van Sint-Hermes*

Het verhaal van Sint-Hermes moet allicht gezien worden tegen de achtergrond van de christenvervolgingen in het oude Rome. De grond van het verhaal is dat Hermes, te oordelen naar zijn naam wellicht een slaaf of vrijgelatene van Griekse origine, in Rome stierf als martelaar voor zijn geloof. Hij zou in de catacomben van Basilia aan de oude *via Salaria* – thans de *via Bertoloni* - begraven zijn. Vanwege de verering van Sint-Hermes werd deze later soms ook de catacombe van Hermes genoemd en bleef de plaats van het graf bekend tot in de 9de eeuw. In 829 werden de resten op initiatief van paus Gregorius IV (827-844) van die oude begraafplaats overgebracht naar de kerk van San-Marco-in-Vallacine binnen de Romeinse stadsmuren, om daar verder te worden vereerd¹¹.

Eén van de redenen voor deze verhuis was de toenemende dreiging door invallen en plunderingen van de Saracenen in Italië en Rome. Rome was na de val van het West-Romeinse rijk het toneel van plunderingen, aanvallen, anarchie en machtsstrijden tussen pauskandidaten. Het politieke machtscentrum was verschoven naar West-Europa, maar door de aanwezigheid van de pausen te Rome, bleef Rome van belang voor de christelijke keizers in het westen. Deze pausen zochten dan ook steun bij het Karolingische Rijk en zijn keizers. Vaak moesten de pausen zelfs Rome ontvluchten om in het westen gekroond te kunnen worden. Het was keizer Lotharius die maatregelen nam om het heidense gevaar tegen het christelijke geloof op afstand te houden: er werd beslist een omheining rond de Sint-Pietersbasiliek te bouwen die 6 jaar later plechtig ingehuldigd kon worden. Tegelijk werden expedities gevoerd tegen de Saracenen in Zuid-Italië, die het gevaar op nieuwe aanvallen op Rome, althans tijdelijk, verminderden¹².

Het is in dit kader van keizerlijke tussenkomsten in Midden-Italië dat de overbrenging van de relieken van Sint-Hermes naar het Karolingische rijk moeten gezien worden. Daarnaast was er natuurlijk ook de toenemende reliekenbehoefte in die tijd. Aanvankelijk werden basilieken opgericht over de graven van martelaren, maar vanaf het einde van de 4de eeuw ging men dikwijls andersom te werk en werden de stoffelijke resten van martelaren overgebracht naar nieuwe altaren. De stoffelijke resten van een martelaar elders onderbrengen noemt men *dismembratio*. Ze werd ingegeven door het verlangen van velen om relieken van martelaren te bezitten. De verspreiding van het geloof, de bouw van nieuwe kerken en de plaatsing van steeds nieuwe altaren in één kerkgebouw deed in heel de toenmalige christelijke wereld de vraag naar relieken erg toenemen. Rome, waar de christenvervolging vooral in de 3de eeuw heel wat martelaren had voortgebracht, was daarbij een belangrijke bron¹³. De grote verspreiding van de relieken van Sint-Hermes begon in 851. Leo IV schonk de relieken van

---

¹⁰ VAN DAMME, 2000, p. 3 en p. 5.

¹¹ VAN DAMME, 2000, p. 5.

¹² CAMBIER, 1989, pp. 59-63.

¹³ VAN DAMME, 2000, p. 5.

Sint-Hermes aan keizer Lotharius bij wijze van dank voor de hulp tegen de Saracenen in 849. Twee jaar later werden die relieken opgehaald door bisschop Liuthprand van Salzburg, die er meteen ook een deel van mocht houden in zijn eigen kathedraal. In januari van dat jaar kwam een ander deel aan in de abdij van Sint-Salvator aan de Inde (nu Kornelimünster), net buiten Aken. Vanaf 834 was de abdij van Sint-Salvator aan de Inde als het ware de moederabdij van het klooster te Ronse, wat verklaart hoe alvast een deel van de relieken van Sint-Hermes van die abdij aan de Inde naar Ronse zijn kunnen komen. Deze overbrenging van de relieken van Sint-Hermes zou plaatsgevonden hebben op 6 juli 860. Doordat de verering van populaire relieken in die tijd een mooie bron van inkomsten was, brak er voor Ronse een belangrijke periode van groei aan.

Cambier ontdekte bij zijn opgravingen in de jaren '60 een fragment van een Byzantijns zijdeweefsel in een reliëfblok. Het vertoont een gedeelte van een medaillon met heraldische adelaars en een levensboom. De datering schommelt tussen de 6de-7de en de 10de eeuw op basis van stilistische kenmerken. Het textielfragment werd dan ook in verband gebracht met de aankomst van de relieken van Sint-Hermes in Ronse (860), aangezien relieken veelal in textiel ingepakt zijn voor ze in een schrijn neergelegde werden. Een C-14 datering uitgevoerd door het K.I.K in 2001 wijst eerder op een datering in de 10de eeuw¹⁴.

---

¹⁴ DEVOS, 2008, p. 209.

4.3. De vikingen in Ronse (880-891)

Deze groei te Ronse door de aanwezigheid van de relieken van Sint-Hermes werd echter tegengehouden door een periode van voortdurend gevaar en dreiging uit het noorden. De invallen en plundertochten van de noormannen of vikingen zorgden vanaf 880 voor woelige tijden in de Vlaamse Ardennen. Het zouden Deense vikings geweest zijn¹⁵ die in het voorjaar van 880, na o.a. Gent te hebben verwoest, via de Schelde afzakten tot Doornik, om van daaruit al plunderend de mensen ‘angst aan te jagen’. Ronse werd niet gespaard en de toenmalige monniken te Ronse vluchtten met hun dierbare hebben en houden naar hun moederabdij van Sint-Salvator aan de Inde, nabij Aken. Toen de Deense vikingen echter op het punt stonden ook deze abdij in te vallen, moesten de Ronsese monniken zelfs naar Keulen vluchten. In 891 zouden de Noormannen te Leuven definitief verslagen zijn¹⁶. Toch betekent dit niet dat de rust in onze streken teruggekeerd was. Nog jarenlang zouden de mensen in de Vlaamse Ardennen in chaos en onveiligheid leven.

---

¹⁵ CAMBIER, 1989, p. 73.

¹⁶ VAN DAMME, 2000, p.8

4.4. De terugkeer van de Sint-Hermesreliken (940)

De overwinning van Otto I in 939 bleek het signaal voor een opnieuw regelmatig en veilig kloosterleven in onze gebieden. De rust keerde terug en in 940 werd er te Ronse een nieuw kapittel opgericht. Men veronderstelt dat er al vroeger opnieuw priesters in Ronse aanwezig moeten zijn geweest die zich ontfermd hadden over de zielenzorg van hun stad. De toenmalige ‘nieuwe’ kanunniken deden zich voor als de opvolgers van de 60 jaar eerder gevluchte monniken. Zij wisten nog hoe belangrijk het was om de relieken van Sint-Hermes terug naar Ronse te krijgen om opnieuw duizenden pelgrims te lokken. Ze riepen daarbij de hulp in van bisschop Fulbert van Kamerijk (Cambrai) om de monniken aan de Inde te overtuigen de relieken van Sint-Hermes opnieuw aan Ronse te laten overbrengen, hetgeen hen ook lukte.

- **Het preromaanse gebouwencomplex (midden 10^e-midden 11^e eeuw)**

Het is hier dat we de structuren moeten situeren, die onder de romaanse Sint-Hermeskerk en -crypte en onder de fundamenten van het Sint-Pieterskerkje tijdens de verschillende archeologische opgravingen aangetroffen werden. Er bestaat echter nog onduidelijkheid omtrent de precieze datering van deze preromaanse structuren. De opgravingen van Roossens en Mertens in 1948-1949 wezen uit dat er zich onder de crypte een preromaans kerkgebouw moet hebben bevonden¹⁷. De verschillende opgravingscampagnes van A. Cambier tussen 1959 en 1964 onder de crypte bevestigden dit vermoeden. Cambier dateert dit preromaanse gebouw in de 10de eeuw en vermoedt dat het pas afgebroken werd op het moment dat men begonnen is met de bouw van de crypte, die af was in 1089. Diezelfde Cambier beweert echter ook de restanten van een 9de eeuw – dus vóór de noormannen - kerkgebouw te hebben gevonden onder het middenschip van de Sint-Hermeskerk¹⁸. Deze datering werd echter door opgravingen onder datzelfde middenschip in 2001 door G. Vermeiren genuanceerd. Die heeft geen gegevens gevonden die zouden aantonen dat dit gebouw in de 9de eeuw te situeren valt. Hij vermoedt zelfs dat het gebouw gevonden onder de crypte en dat onder het middenschip wel eens verbonden konden geweest zijn en zodus gelijktijdig zijn. Het ganse preromaanse complex zou volgens Vermeiren tot de 10de eeuw behoren¹⁹. Op basis van de opgravingen van G. Vermeiren beschrijft E. Devos het vroegste gebouwencomplex zo: ‘een zaalkerk met rechthoekig koor in het oosten en met een aangrenzende rechthoekige bouwstructuur in het noorden, alles uit één bouwfase. De kerkvloer is van grijze kalkmortel, rechtstreeks op de aarde aangebracht; de bevoering van het aangrenzende gebouw is in kalkmortel vermengd met baksteengruis, een iets luxueuzere variant van de normale kalkmortel, wat wijst op een voorname functie van het gebouw. Er bestaat een niveauverschil van 1m tussen beide aanpalende vloerniveaus, aflopende naar het noorden naar de Molenbeek. Ten zuidoosten van dit voorromaans kerkgebouw lag een kerkhof²⁰. Het gebouw onder de crypte is een T-vormig gebouw dat in visgraatconstructie is opgetrokken en had vermoedelijk een kleine vierkante uitbouw naar het oosten. Originele resten van dit gebouw zijn vandaag nog te zien in het martyrium in de crypte. Een reconstructie van een muur valt ook nog te bezichtigen tussen de herbouwde funderingen van de Sint-Pieterskerk en de noordoostelijke buitenmuren van de Sint-Hermeskerk. Grondsporen van een uitgebroken verbindingsmuur tussen het gebouw onder de crypte en dat onder het middenschip van de kerk wijzen erop dat er een

¹⁷ ROOSSENS & MERTENS, 1950, p. 61.

¹⁸ CAMBIER, 1989, pp. 16-17; CAMBIER, 1985, pp. 31-44.

¹⁹ VERMEIREN, 2001, p. 144-145.

²⁰ DEVOS, 2008, p. 208.

groot gebouwencomplex in steen heeft gestaan, en dat beide gebouwen zeker gedurende een periode met elkaar verbonden geweest zijn. Eventueel kan het ook om opeenvolgende bouwfasen gaan²¹.

---

²¹ DEVOS, 2008, p. 209.

4.5. Het Romaanse gebouwencomplex (midden 11de – 15de eeuw)

- **De Sint-Pieterskerk (ca.1050)**

De terugkeer van de relieken in 940 betekende de ontwikkeling van Ronse als stad. Vanaf het midden van de 11de eeuw wordt de opeenvolging van gebouwen iets duidelijker. Eerst moet men begonnen zijn met het bouwen van het kleine Sint-Pieterskerkje, waarvan de funderingen, gerestaureerd door A. Cambier, vandaag nog te zien zijn ten noorden van de huidige Sint-Hermeskerk. De fundamente van dit kerkje werden opgegraven door Roossens en Mertens in 1948-1949. Het romaanse kerkje is er blijven staan tot 1843. De precieze datum waarop dit kerkje gebouwd werd, is niet helemaal zeker. Roossens en Mertens plaatsten dit rond 1100²², maar volgens Cambier moet dit kerkje al in het midden van de 11de eeuw, als voorlopig kollegiaal, gebouwd zijn, in afwachting van de grote romaanse Sint-Hermeskerk. Op het ogenblik dat dit kerkje gebouwd werd, moeten, zo stelt Cambier, ten zuiden en ten zuidoosten ervan nog twee kerkgebouwen overeind hebben gestaan. Vermoedelijk werd veel bouw materiaal uit deze twee preromaanse gebouwen gebruikt als receptatiemateriaal voor het Sint-Pieterskerkje en de latere Sint-Hermeskollegiaal²³.

- **De crypte (1089)**

Vanaf 1089 werden de relieken van Sint-Hermes ongetwijfeld ondergebracht in de nieuw, speciaal daarvoor gebouwde romaanse crypte, die toen ingewijd werd. Van de oorspronkelijke romaanse crypte zijn nog heel wat zaken bewaard: de muren (met uitzondering van het gotische kooreinde), de rondbogige venstertjes, de oorspronkelijke toegangsdeuren, de twee zijkamertjes waarin de zieken gebaad werden (de vrouwen in het noordelijke en de mannen in het zuidelijke zijkamertje), de waterput, de kapellen van Sint-Stefanus en Sint-Niklaas (met nog sporen van hun originele bepleistering) en nog 15 van de oorspronkelijk 24 romaanse zuilen. Deze laatste zijn uit één stuk steen gemaakt en dragen typische romaanse kubus- of teerlingkapitelen. Ze werden in rijen afgewisseld met schachten van ronde bruine (lokale) ijzerzandsteen en achthoekige (Doornikse) blauwe kalksteen. Van de romaanse gewelven zijn alleen nog die in de noorderkruisbeuk overeind gebleven. De rest stortte in toen de vieringtoren van de bovenstaande Sint-Hermeskerk het in ca. 1260 zou begeven hebben²⁴. Het ganse kooreinde is het resultaat van de laat-gotische uitbreiding van 1511-1526.

We vermeldden reeds dat naar aanleiding van de restauratie van de crypte, A. Cambier onder de toenmalige betonvloer (aangelegd bij de restauratie van 1898-1901, met verwoestende gevolgen), opgravingen uitvoerde tussen 1959 en 1966. In eerste instantie ging hij op zoek naar de preromaanse kerk, die daar op basis van de vondsten van de opgravingen van 1948-1949 ten noordoosten van de Sint-Hermeskerk, moest worden gezocht. Hoewel fragmentair, vond hij dit kerkgebouw ook, dat in de 10de eeuw moest worden gedateerd.

Bij opgravingen in de Sint-Niklaaskapel vond Cambier de resten van niet minder dan 6 cryptevloeren terug²⁵. Het terugvinden van alle vloerniveaus kon alleen op die plaats aangezien de 'verwoestende' betonvloer van eind 19de eeuw enkel daar niet aangelegd geweest was. Cambier legde na zijn opgraving een volledig nieuwe tegelvloer, waarin hij, aan

---

²² ROOSSENS & MERTENS, 1950, p. 61.

²³ CAMBIER, 1964, p. 151.

²⁴ CAMBIER, 1964, p. 164.

²⁵ CAMBIER, 1965, pp. 59-66.

de hand van anderskleurige tegels, de plaats van de toen ook gevonden graven aanduidde. Op dezelfde wijze duidde hij ook het toenmalige oosteinde aan van de romaanse crypte, alvorens die uitgebreid werd tussen 1511-1526. De onderzoeken van Cambier in de crypte brachten ook aan het licht dat de fundamenteen waarop de crypte gebouwd was, niet op alle plaatsen even stevig gebouwd geweest waren²⁶. Vanaf het begin van de 13de eeuw hield de crypte op met bedevaartplaats te zijn; vanaf het einde van de 16de eeuw hield elke vorm van eredienst op. Daarna was de crypte gedegradeerd tot rommelhok en werd een groot aantal kuilen gegraven om er afbraakmateriaal in te storten of om er flessen gesmokkelde drank in weg te bergen²⁷. Het is dankzij al het restauratiewerk van A. Cambier dat de crypte er vandaag de dag zo mooi bij ligt, vele van zijn vondsten staan er ook tentoongesteld.

- **De Romaanse Sint-Hermeskerk (1129)**

In 1089, bij de inwijding van de crypte, stonden enkel het romaanse koor en het transept al overeind. De gehele romaanse kerk was pas in 1129 voltooid en werd toen ook door bisschop Burchard van Kamerijk geconsacreerd. De romaanse kollegiaal was 56 m lang, beschikte over een grote vieringtoren met 2 (of 4) begeleidende torens en 2 westtorens, had een driedubbel basikaal schip, een dwarsbeuk en een enkelvoudig rechtgesloten koor.

- **Het laat-romaans kloosterpand met kapittelgebouwen (1200)**

Rond 1200 was gans het Romaanse toenmalige complex volledig afgewerkt. Ten westen van het vermoedelijk rond 1050 gebouwde Sint-Pieterskerkje werd ook nog een laat-Romaans kloosterpand met kapittelgebouwen gebouwd. Het is in deze periode dat duizenden geesteszieken en hun begeleiders naar Ronse afgezakt kwamen om aan Sint-Hermes hulp te vragen voor hun toestand. Hierdoor groeide Ronse uit tot een stad van grote religieuze en economische betekenis. Daarbij kreeg de Sint-Hermeskerk in 1167 er nog 3 relieken van de heiligen Cornelius, Cyprianus en Celestinus bij (ingewijd door abt Arnulf van Ename). In 1240 had Ronse zijn vrijheidskeure verkregen van Gerard de Waudripont (als leenman van de heer van Oudenaarde, op zijn beurt leenman van de abt van Kornelimünster). Vanaf 1250 kende Ronse ook een steile opgang van de industrie, vooral de lakenindustrie dan. Jan I, hertog van Brabant, verleende aan de lakenhandelaars van Ronse een privilege, waarmee ze een vaste standplaats kregen in de Lakenhalle van Leuven; daarbij werden ze vrijgesteld van het betalen van belastingen in zijn gebied²⁸.

De Romaanse Sint-Hermeskerk bleef echter technisch beneden de verwachtingen: onvoldoende funderingen, slechte mortel en slordige muurvullingen maakten dat de stabiliteit al gauw gebrekkig werd. De grote vieringtoren moet vrij snel scheuren hebben veroorzaakt die leidden tot zijn gehele of gedeeltelijke instorting in ca. 1260. In de crypte kan men nog duidelijk de herstellingen zien in de ganse viering en de zuiderkruisbeuk. De 13de eeuw was een woelige eeuw voor Ronse: niet alleen stortte de vieringtoren van de kerk in, er was toen een feodale strijd aan de gang tussen de verschillende graven (graven van Vlaanderen en Henegouwen) en heren (Heer van Watripont, de oorspronkelijke ondervoogd van de abdij)

---

²⁶ CAMBIER, 1964, pp.153-157.

²⁷ CAMBIER, 1964, p.174.

²⁸ X, 1997, p.44.

die elk hun rechten over Ronse en de Vrijheid opeisten²⁹. In 1280 kocht graaf Gwijde van Dampierre alle bezittingen en rechten die de abdij van Kornelimünster te Ronse bezat over.

Daardoor werd Ronse een leen van het graafschap Vlaanderen. In de machtsstrijd tussen de Dampierres (Vlaanderen) en de Avesnes (Henegouwen) werd Ronse in 1298 platgebrand en geplunderd. Ook in de 13de eeuw situeert men de stichting van het Sint-Elooishospitaal dat instond voor ziekenzorg te Ronse tot 1796. De vorsten van toen leverden dikwijls strijd met machtige steden. Tot de meest geduchte tegenstanders van de graaf van Vlaanderen behoorden de Gentenaars. Deze plunderden Ronse tijdens de opstand van Filips van Artevelde in 1383. Ronse lag in de strijd tussen Vlaanderen en Henegouwen midden in de vuurlinie. Als kleine stad, zonder muren, was ze zo goed als onverdedigd. Het definitieve einde van het romaanse kollegiaal kwam er in 1424, ten tijde van de Honderdjarige Oorlog tussen Engeland en Frankrijk. Aanleiding was de strijd tussen Isabella van Beieren en haar Engelse minnaar, de hertog van Gloucester, tegen haar echtgenoot, Jan IV van Brabant. De Engelse soldaten staken Ronse in brand waarbij o.a. ook het hospitaal en de collegiaal in vlammen opgingen. Het enige wat wel enigszins een verdedigende functie had in de stad waren de talrijke mottes aan de noordzijde van de stad. Dit zijn kunstmatige heuveltjes, meestal bewoond en enkel toegankelijk via een brug³⁰.

---

²⁹ Hierbij wordt verwezen naar het recentelijk verschenen artikel in de *Annalen van de hand van Devos Eric*, die de situatie in de het 13^e-eeuwse Ronse grondig onderzocht heeft (DEVOS, 2008, pp. 229-236).

³⁰DEVOS, 2008, pp. 224-229.

4.6. De Gotische periode (15de - 17de eeuw)

De brand van 1424 van de Sint-Hermeskerk was het signaal voor een totale nieuwbouw in de toenmalige gangbare gotische stijl. Juist 101 jaar na het begin waren de werken voltooid (1526). Doordat het gotische koor langer was dan het vroegere romaanse, werd ook de crypte in gotische stijl verlengd. Bij de plechtige inwijding werd eveneens het romaanse schrijn omgesmolten tot een nieuw reliekenrijve. De rest van de volgende decennia werd o.a. aandacht besteed aan de herstelling van het vroegere kloosterpand (1535-1550). In tussentijd ontstonden er in deze woelige periode in Ronse enkele wapengilden. Zij bestonden uit burgers die zich verenigden om zelf hun stad en eigendom te verdedigen of de openbare orde te handhaven. Zij hadden elk hun specifiek wapen, werkten nauw samen met het stadsbestuur en verkregen ook de bescherming van een patroonheilige, voor welke ze dan ook beschikten over een eigen kapel in de kerk. Zo was er de Sint-Hermesgilde (geweer), de Sint-Jorisgilde (kruisboog) en de Sint-Sebastiaansgilde (handboog). Ze komen pas het eerst voor in schriftelijke bronnen rond 1510-1520, maar waren ongetwijfeld al een stuk vroeger ontstaan.

In 1495 had de bisschop van Cambrai zijn toelating gegeven om het klooster van de zwarte zusters op te richten op de Steenbrugge. Dit zou blijven bestaan tot in 1796, wanneer het door de Fransen opgeheven zou worden. Op 19 juli 1559 brandde de hele stad totaal uit en ook van het collegiaal bleef maar weinig meer over. De herstellingen tijdens de volgende jaren waren nog niet voltooid toen de Beeldenstorm in 1566 alles opnieuw kapot sloeg. De onafhankelijksoorlog en de calvinistische republiek tussen 1572 en 1582 waren ook geen goeie tijden voor de kerk. Pas met de Spaanse herovering in 1583 en de regering van aartshertogen Albrecht en Isabella (1598-1621) kwam er een zekere herleving van de kerk. Maar de ellendige tweede helft van de 17de eeuw, met de oorlogen van Lodewijk XIV duwden de kerk nog meer richting verval. Het kloosterpand zou al in 1655 volledig afgebroken zijn³¹.

---

³¹ X, 1997, p. 109.

4.7. 18de-21ste eeuw

Van het kapittel bleef na de Franse Revolutie weinig meer over. In 1808 en 1824 werd een deel van de crypte uitgebroken. Het kleine Sint-Pieterskerkje overleefde deze periode niet en werd afgebroken in 1843. Deken Liedts (1846-1857) liet aan de zuidkant van het koor de sacristie en 4 noorder-zijkapellen bijbouwen. Erna volgden nog 2 grote restauraties: de toren werd hersteld tussen 1857-1862 en tussen 1863-1868. De volledige kerk werd onder handen genomen tussen 1873 en 1887. Aan de crypte werd gewerkt van 1898 tot 1901. In 1926 werd het kapittelgebouw, dat aangebouwd was vooraan tegen de noordkant van de kerk, ook afgebroken. Van dit gebouw zijn vandaag de dag nog enkele restanten te zien. Van 1968 tot 1969 was de kerk opnieuw aan restauratie toe, zowel de toren als de kerk zelf³².

Een hedendaags overblijfsel is nog steeds de jaarlijkse ommegangstoet ter ere van de heilige Sint-Hermes, die nog steeds op heel wat bijval kan rekenen van de lokale Ronsenaars.

---

³² X, 1997, p. 109-110.

5. ARCHEOLOGISCHE VOORGESCHIEDENIS IN DE SINT-HERMESKERK

5.1. Inleiding

Vooraleer het huidige – beperkte – archeologische onderzoek plaatsvond, was de Sint-Hermeskerk al herhaaldelijk het onderwerp van archeologische opgravingen. Eén man heeft lange tijd het overgrote deel van dat onderzoek op zich genomen, A. Cambier. De resultaten en het verloop van zijn onderzoekingen in de tweede helft van de 20ste eeuw heeft hij uitgebreid beschreven in talrijke artikels verschenen in de *Annalen van de Oudheidkundige en Geschiedkundige kring van Ronse*. Het overgrote deel ervan werd, naar aanloop van dit nieuwe archeologische onderzoek, uitgebreid doorgenomen. Een ander uitgebreid archeologisch onderzoek vond reeds plaats in 1948-1949 en werd uitgevoerd door de toenmalige Rijksdienst voor Opgravingen. Het laatste uitgebreide archeologische onderzoek werd uitgevoerd in 2001 door G. Vermeiren in samenwerking met het toenmalige Instituut voor het Archeologisch Patrimonium.

Het werd al snel duidelijk dat er een grote complexiteit aanwezig is betreffende de archeologische kennis over de voorgeschiedenis van de Sint-Hermeskerk te Ronse. De nood aan een eenduidig overzicht is dan ook groot. De laatste opgravingen in de Sint-Hermeskerk werden in 2001 onder het middenschip door G. Vermeiren uitgevoerd in opdracht van de kerkfabriek en de stad Ronse, naar aanleiding van de toenmalige binnenrestauratie van de kerk. Het was toen de bedoeling om de door A. Cambier aangetroffen sporen onder het schip van de kerk nader te onderzoeken en diens gegevens mogelijks aan te vullen. Het was diezelfde Cambier die in 1947 begonnen was met de zoektocht naar de oudste sporen in de nabijheid van de Sint-Hermeskerk. In 1948-1949 namen H. Roossens en J. Mertens van de toenmalige Rijksdienst voor Opgravingen zijn begonnen werk echter over. Op basis van hun bevindingen, die wezen op een voor-romaans kerkgebouw onder de crypte, onderzocht Cambier deze crypte van 1959 tot 1966. Hij vond toen de fragmentaire resten terug van een eenvoudig kerkgebouw dat in de 10de eeuw te dateren viel. In de periode 1968, 1973-1975 en 1984-1985 werd het schip onder de kerk, door middel van gangen die gegraven werden vanuit de crypte, door Cambier onderzocht. Het is net op die plaats dat er in 2001 uitgebreider archeologisch onderzoek van bovenaf kon plaatsvinden die meer duidelijkheid zouden kunnen verschaffen omtrent de bevindingen van Cambier. Die beweerde namelijk op de restanten te zijn gestoten van een 9de-eeuws kerkgebouw, dat dus zou dateren van vóór de invallen van de Noormannen. Het onderzoek van 2001 bevestigde deze vroege datering echter niet.

5.2. De opgravingen van Roossens H. en Mertens J. in 1948-1949

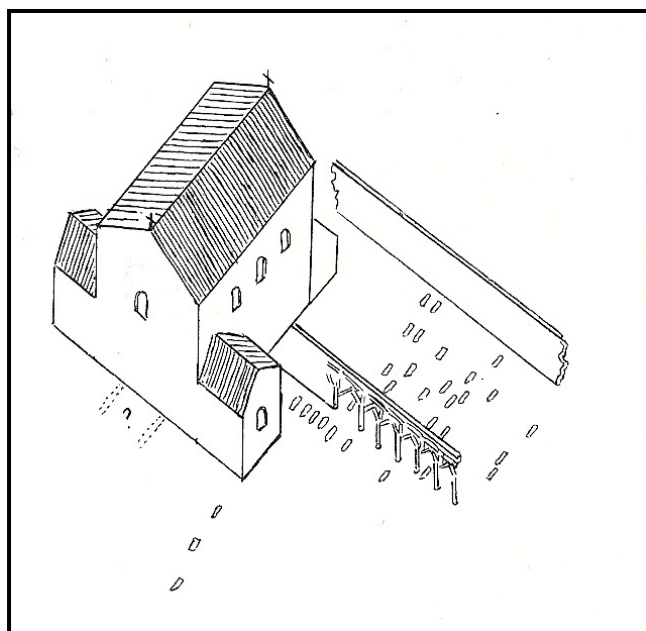
Toen het gemeentebestuur van Ronse in 1947 van plan was om op het kaatsspelplein te Ronse een park aan te leggen, nam Cambier deze gelegenheid aan om op zoek te gaan naar de resten van het klooster en de Sint-Pieterskerk die zich op deze plaats bevonden hadden. Samen met H. Bockstal vond hij er grafinschriften en legde gedeeltelijk de fundamenten van de Sint-Pieterskerk bloot. Wegens tijdsgebrek konden deze twee heren hun onderzoekingen niet zelf verder zetten; de toenmalige burgemeester van Ronse wendde zich dan tot de Rijksdienst voor Opgravingen om de archeologische opgravingen zo vlug mogelijk te volbrengen om ‘tijdig de nodige beplantingen te kunnen doen in het park’³³. Ten eerste vonden ze de restanten terug van de in 1843 afgebroken Sint-Pieterskerk die eeuwenlang ten noorden van de grote Sint-Hermeskerk te bewonderen was geweest. Ten tweede vonden ze ook de resten terug van het kloosterpand dat er tot 1566 gestaan had. Het was duidelijk dat deze structuren allen tot de 11de eeuw teruggingen en tot de romaanse stijl behoorden. Daarnaast stootten ze ook op een aantal preromaanse sporen die zich onder de fundamenten van de romaanse Sint-Pieterskerk bevonden: graven, paalgaten en muurresten. De opgravers dateerden deze graven in de 9de – 10de eeuw en wezen er op dat deze in de buurt moesten zijn begraven van een toenmalige preromaans kerkgebouw.

---

³³ ROOSSENS & MERTENS, 1950, p. 3.

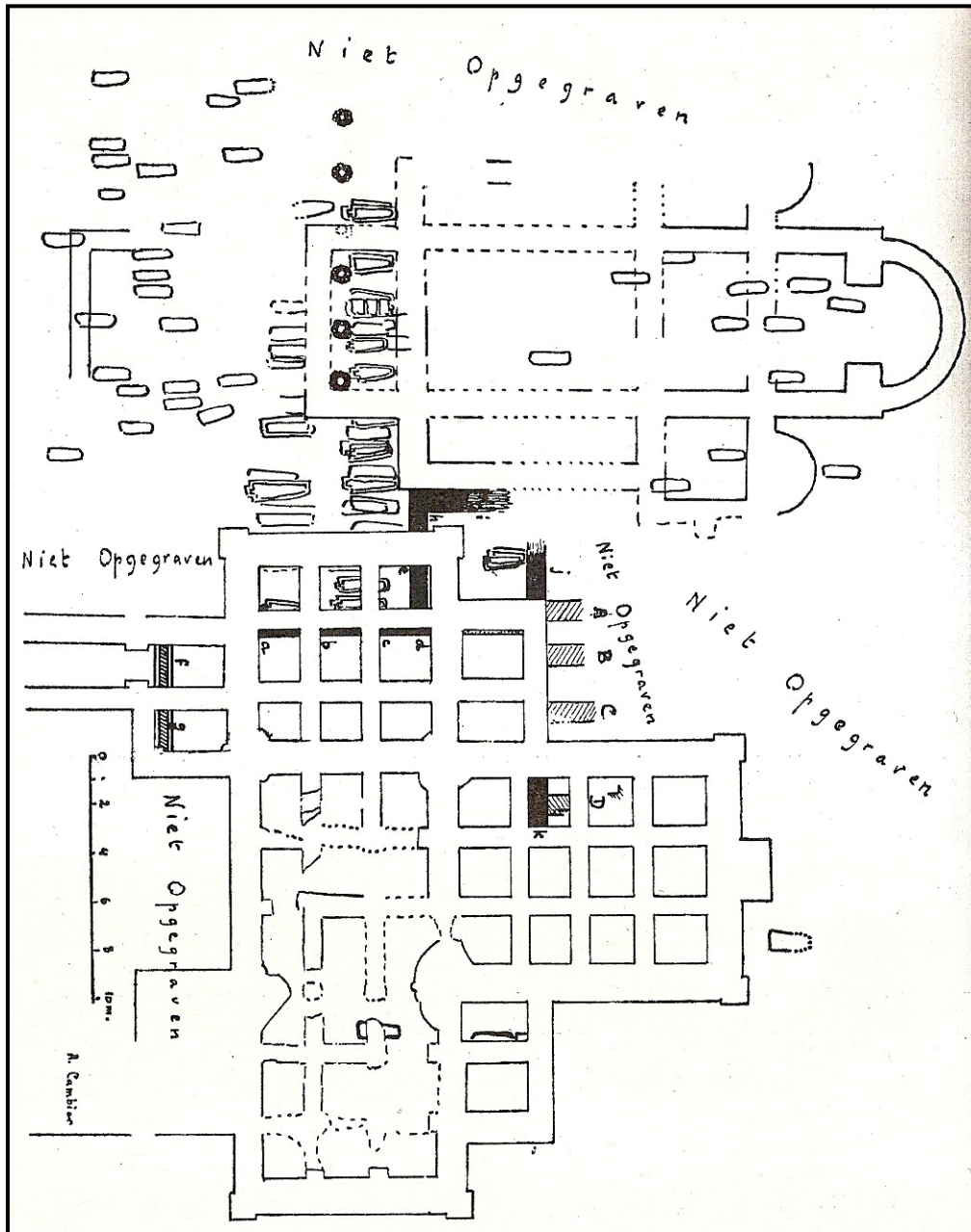
5.3. De opgravingscampagnes van A.Cambier tussen 1959-1964 in de Sint-Hermescrypte

Het was Cambier die, op basis van de resultaten van de opgraving van 1948-49, tien jaar later, ter gelegenheid van de restauratie van de crypte, op zoek ging naar sporen van dat preromaans kerkgebouw onder de cryptevloer. Hij concentreerde zich hoofdzakelijk op de drie preromaanse vondsten die Roossens en Mertens gedaan hadden die in de richting wezen van een preromaans kerkgebouw onder de crypte. Cambier publiceerde zijn bevindingen in de *Annalen van de Geschiedkundige en Oudheidkundige kring van Ronse van 1964*. Daarin beschrijft hij het verloop der opgravingen en de methode waarop hij die heeft uitgevoerd. Daarna volgt een uitgebreide beschrijving van de resultaten en vondsten, verdeeld per aangetroffen tijdvak. Hij vond nog meer preromaanse graven onder de noordelijke vloer van de crypte; daarnaast vond hij inderdaad ten zuiden van dit kerkhof de resten terug van muren van een preromaans kerkgebouw. Deze waren echter niet overal even goed bewaard waardoor het moeilijk werd om een duidelijk beeld te krijgen van de plattegrond van dit preromaans kerkgebouw. Slechts de noordzijde kon Cambier met zekerheid reconstrueren. Hij vond een westelijke muur die tot ditzelfde gebouw behoorde, maar die op basis van het formaat en de bouw ervan wellicht niet als de westelijke buitenmuur mag worden geïnterpreteerd; deze zou nog verder naar het westen moesten worden gezocht, onder het middenschip van de huidige Sint-Hermeskerk. Ten oosten kon Cambier toch een begrenzing van dit gebouw ontwarren aan de hand van enkele bewaarde muurtjes. In het zuiden was er echter niks meer bewaard van muren. Onder de zuidelijke vloer van de crypte bevonden zich echter nog enkele preromaanse graven, waardoor Cambier de logische redenering maakte dat de begrenzing van dit preromaanse gebouw net ten noorden van deze begravingen moet hebben gelegen. En zo kwam Cambier tot zijn reconstructie van dit voór-romaanse kerkgebouw. Het zou gaan om een eenvoudig, mogelijk 2- of 3-beukig kerkje.³⁴

Figuur 3: Reconstructie door Cambier van het 10de-eeuwse kerkgebouw teruggevonden onder de crypte
(© CAMBIER, 1989, p. 103).

³⁴ Meer informatie kan men lezen in het artikel in de *Annalen van 1964* van Cambier over zijn opgravingen in de crypte.

Figuur 4: Op deze plattegrond zijn bovenaan, in het noorden, de fundamente van de kleine Sint-Pieterskerk zichtbaar die hier van de 11de eeuw tot 1843 gestaan; daarbij ook de rij van 7 paalgaten en de menselijke begravingen die deze kerk moeten hebben voorafgegaan. Dit alles werd opgegraven in 1948-49. In het zuiden zijn de funderingsmuren van de crypte te zien, met daarbij bovenaan de fragmentair bewaarde muren van het 10de-eeuwse kerkgebouw, opgegraven door Cambier rond 1960 (© CAMBIER, 1964, p.142).

5.4. Het onderzoek van Cambier in 1968 en 1984-1985 onder het schip van de kerk

Een tweede belangrijk onderzoek van Cambier vond plaats in het voorjaar van 1968 en werd pas in 1984-85 volbracht. Door middel van het graven van tunnels vanuit de crypte stootte Cambier op de mogelijke resten van een - naar eigen zeggen – 9de-eeuws kerkgebouw. Hij baseerde deze datering op pleisterfragmenten met opschriften met een lettertype dat zou dateren uit de Karolingische tijd³⁵.

---

³⁵ Meer informatie over dit onderzoek kan men lezen in het artikel van Cambier in de Annalen van 1985.

5.5. De opgraving door G. Vermeiren in 2001 onder het schip van de kerk

Gezien de onorthodoxe manier waarop het archeologische onderzoek in de jaren 1960 en 1980 was aangepakt, bleef er grote onzekerheid bestaan over de resultaten van dat onderzoek. Ter gelegenheid van de gehele binnenrestauratie van de kerk werd er van september 2000 tot juli 2001 een archeologische opgraving onder het middenschip van de kerk uitgevoerd door G. Vermeiren. Daarbij hoopte men om meer duidelijkheid te kunnen verschaffen over de vorige bevindingen van Cambier. Eén van de conclusies was echter dat er bij dit zorgvuldig uitgevoerd onderzoek geen enkele sporen werden aangetroffen die een 9de-eeuwse datering kunnen bevestigen³⁶.

---

³⁶ Meer informatie over deze opgraving van G. Vermeiren uit 2000-2001 kan men lezen in de Annalen van 2005.

6. ONDERZOEKSMETHODE

De bijzondere voorwaarden opgesteld door het Agentschap R-O Vlaanderen Onroerend Erfgoed voorzagen in een archeologische begeleiding van het uitbreken van de tegelvloer in het koor en het transept van de Sint-Hermeskerk, waarna een opgraving volgde in deze zone tot op de verstoringsdiepte van de vloerverwarming (ca. 20cm diep). Het koor en het transept werden onderverdeeld in zes deelzones (zie bijgevoegd uitvouwblad voor een overzicht):

- zone 1: het meest oostelijk op te graven deel van het koor
- zone 2: gelegen tussen de koorbanken
- zone 3: gelegen tussen de eerste en de tweede traprede in het koor
- zone 4: het noordelijke deel van het transept
- zone 5: het centrale deel van het transept dat overeenkomt met de viering
- zone 6: het zuidelijke deel van het transept, waar zich het Hermesaltaar bevindt

Er werd gestart met afgraven in de noordoostelijk hoek van zone 1, waar al snel de bovenkant van het cryptegewelf bloot kwam te liggen, op een diepte tussen 15 en 18cm ten opzichte van de tegelvloer. In eerste instantie werd gepoogd om voor de rest van het vlak de diepte van max. 20cm aan te houden, maar aangezien de lager gelegen delen van het gewelf in deze noordoostelijke hoek van zone 1 zich slechts enkele centimeter dieper bevonden (ca. 10cm dieper dan de hoogste delen van het gewelf), werd op sommige plaatsen verdiept tot op deze lagere delen van het gewelf. Enerzijds omdat dit de werken beter deed vooruit gaan, anderzijds omdat het een unieke gelegenheid was om de bouwgeschiedenis van het gewelf te achterhalen. In de zuidoostelijke hoek van zone 1 werden op enkele plaatsen op verharde niveaus gestoten. Hier werd ervoor gekozen om deze niveaus te behouden om in tekenen, daar de mogelijkheid bestond dat het om een soort van vloerfunderingen kon gaan. Zones 2 en 3 werden op dezelfde manier als zone 1 opgegraven. Aangezien het gewelf van de crypte zich in het transept direct onder het geel/groene fijne zand bevond (slechts 10cm diep), kwam het er daar enkel op neer het gewelf bloot te leggen. Daar waar zich in de crypte een zuil bevond, maakte het gewelf bovenaan een diepe depressie. Slechts vier van deze depressies werden volledig uitgehaald; in deze bevonden zich muurresten. Op vraag van de aannemer voor de renovatie werden de overige niet meer uitgehaald, ook al omdat aangezien er aan de rand van deze depressies, in tegenstelling tot bij de vier andere, geen resten van muren te zien waren.

Na het blootleggen van het gewelf werden de sporen gefotografeerd, op plan ingetekend op schaal 1/20 en beschreven. Voor de registratie van de sporen en het benoemen van de foto's werd de benaming ROSH09 (RONse Sint-Hermeskerk 2009) gebruikt. De spoornummering begon vanaf spoor 1 of S1 en was doorlopend voor alle zones in het koor, net als de nummering van de hoogtemetingen. Voor het transept werd opnieuw vanaf S1 begonnen voor zowel spoornummers als hoogtenummers. De vondsten die werden aangetroffen tijdens het vrijleggen van het gewelf werden volgens context ingezameld. Ze werden later gewassen en de zakjes met vondsten werden voorzien van fiches met daarop de vermelding van het deelzone-, spoor- en vondstnummer en een korte beschrijving van de aard van het materiaal. Verder werden er in het koor ook enkele, weliswaar beperkte, wandprofielen geregistreerd.

Gezien de voortdurende vraag van de aannemer en de architect naar de exacte hoogtes van de gewelven (in functie van de aanleg van de vloerverwarming), werd extra aandacht besteed aan de hoogtemetingen, die al tijdens het onderzoek werden doorgegeven aan desbetreffende personen. Eén van de aandachtspunten was o.a. dat de bovenzijde van het gewelf niet overal

even hoog gelegen was en dat het gewelf in het transept een duidelijke helling van west naar oost vertoonde. Eveneens werd de vraag geformuleerd aan de archeologen om de dikte van het gewelf te berekenen. Hoewel hiervoor de nodige digitale middelen niet voorhanden waren, is er toch een poging ondernomen om hier zo'n goed mogelijk zicht op te krijgen.

Twee zaken bemoeilijkten het archeologisch onderzoek. Enerzijds vertoonde het gewelf boven de crypte heel wat scheuren en was instortingsgevaar zeer reëel, waardoor er heel voorzichtig diende te werk gegaan worden. Anderzijds kwam bij het vrijleggen van het gewelf zoveel stof vrij, wat leidde tot lichamelijke ongemakken en waardoor de verschillende sporen vrij snel na het vrijleggen bedekt werden met een laag stof, hetgeen de zichtbaarheid ervan beperkte.

7. RESULTATEN

7.1. Hoogkoor

- **Zone 1 en zone 2**
  - **Algemeen**

Zoals reeds in de onderzoeksmethode beschreven, werd in het koor begonnen met uitgraven tot op de relevante sporen. De richtdiepte voor de aan te leggen vloerverwarming was 20cm. De uiteindelijke diepte van vlak I varieerde tussen de 10 en de 30cm doordat het cryptegewelf gevormd werd door hoger gelegen gewelfoverbruggingen en lager gelegen depressies en daarbij ook nog een lichte stijging van oost naar west vertoonde in zone 1 en 2. Ook werden in vlak I enkele verharde niveaus behouden en kwamen de resten van 2 noord-zuid muurtjes aan het licht. Op het eind van de opgraving werden deze verharde niveaus nog volledig uitgescheept tot op het niveau van het gewelf, waardoor een totaalzicht verkregen werd op het gotische gewelf in het koor.

Figuur 5: Bovenaanzicht op vlak I van zone 1 en zone 2 in het koor.

○ Stratigrafie

De stratigrafie in deze zones werd uitgebreid gefotografeerd en opgetekend op schaal 1/20 tot op het niveau van het gotische gewelf. Deze stratigrafie was vrij eenvoudig opgebouwd en bestond uit drie verschillende lagen: de eerste laag onder de uitgebroken zwart-witte tegelvloer werd gevormd door fijn geelgroen zand en was tussen 4 en 8cm dik (S1); daaronder was op sommige plaatsen een heel dun laagje (2 à 3cm) roodbruine brokkelige aarde met baksteen –en kalkspikkels te zien waarin zich ook heel wat kleine menselijke botfragmenten bevonden (S2). De volgende en laatste laag boven het gewelf bevond zich in de dieper gelegen zones. Het ging hier om een roze puinvulling van baksteengruis, stukjes baksteen en kalkmortel waar zich sporadisch ook fragmenten van hout, bot, tegels en enkele nagels in bevonden (S3). De dikte ervan varieerde van 2 tot 12cm, afhankelijk of het gewelf op deze plaats bestond uit een gewelfoverbrugging of een depressie.

De bovenste laag van fijn geelgroen zand kan gezien worden als de funderingslaag van de zwart-witte vloer die ten vroegste in het begin van de 19de eeuw (1808-1810) moet zijn aangelegd³⁷. De andere lagen zijn vermoedelijk een stuk ouder, een precieze datering op basis van het weinig materiaal erin is echter onmogelijk. Aangezien dit deel van het gewelf gebouwd werd begin 16de eeuw is dit dan de absolute *terminus post quem* voor de twee lagen erboven. Deze onderste niveaus kunnen mogelijk gezien worden als opvullingslagen boven het gewelf, om eventueel de aanleg van een vlakke vloer mogelijk te maken. De dunne roodbruine laag met botfragmenten doet eerder denken aan grond die gehaald is uit een kerkhofzone. De onderste roze puinlaag is waarschijnlijk bouwpuin.

Figuur 6 : Zuidprofiel van zone 2.

---

³⁷ CAMBIER, 1965, pp. 163-164.

○ **Voornaamste sporen**

▪ **GEWELF**

Het gewelf in zone 1 en 2 behoort tot dezelfde gotische bouwfase uit het begin van de 16de eeuw: de crypte en kerk werden toen na een brand in 1424 volledig omgebouwd en uitgebreid in de toen gangbare gotische stijl³⁸. Deze ombouw begon in 1425 en zou pas in 1526 volledig klaar zijn. De onderkant van het gewelf valt te bewonderen in de Sint-Hermescrypte; tijdens dit onderzoek was het echter de eerste keer dat dit gewelf van de bovenkant kon worden onderzocht. Het gewelf was opgebouwd uit baksteen en vrijwel overal bekleed met een dun laagje witte kalkmortel. In de crypte is te zien hoe het gewelf gebouwd is door middel van kruisgewelven. Aan de bovenkant manifesteert zich dit echter op een totaal andere manier, in twee verschillende vormen.

Ten eerste zijn er de hoger gelegen noord-zuid en oost-west gerichte gewelfoverbruggingen in boogvorm, die elkaar loodrecht kruisen. Deze komen overeen in de crypte met de kruisgewelven. Hoewel het hierbij uiteraard om hetzelfde gewelf gaat, werd aan alle afzonderlijke delen toch een apart spoornummer gegeven. De hoger gelegen bolle gewelfoverbruggingen worden in vlak I in zone 1 en 2 gevormd door S5, S10, S8, S16, S32, S30, S37, S42, S50, S52, S53, S54 en S56 (zie figuur 7). S50 wordt gevormd door een ca. 10cm diep vrijwel ruitvormig gekapt gat in de gewelfoverbrugging (zie figuur 8). Mogelijk stond op deze plaats in het verleden een basis van een beeld of doopvont.

Ten tweede zijn er de depressies in het gewelf die ongeveer 10cm lager lagen dan de gewelfoverbruggingen. Onder deze depressies aan de bovenkant van het gewelf bevinden zich in de crypte de zuilen. Deze delen zijn overal op eenzelfde manier opgevuld, behalve bij S18 en S19 in de noordoostelijke hoek van zone 1. In regel gaat het om duidelijk vlak gemetste bakstenen, bekleed met een laagje witte kalkmortel (S13, S24, S28, S33, S34, S85, S86, S36, S46, S55, S58 en S62) (zie figuur 9). Bij S18 gaat het om lichtbruine aarde vermengd met witte kalkmortel, resulterend in een verharde laag. S19 wordt dan weer gevormd door een witte kalkmortelvulling die overliep in het westen in één vierkante rij gemetste bakstenen (S87), dit alles bovenop S86 gelegen. Over gans het gewelf waren aan de bovenkant heel wat scheuren te zien (zie figuur 10), die eveneens op de tekening werden gezet.

Er is reeds vermeld dat gezien het de bedoeling was een vloerverwarming te installeren, er in overleg met de architect en de aannemer heel wat aandacht besteed moest worden aan de hoogtemetingen, om perfect te kunnen inschatten of er wel voldoende ruimte was tussen het gewelf en de vloer. Uiteindelijk bleek het inderdaad ook echt een kwestie van centimeters te zijn. Een bijkomende moeilijkheid was dat het gotische gewelf in het koor een licht stijging vertoont van oost naar west. De gewelfoverbrugging van S5 in de noordoostelijke hoek van zone 1 heeft een TAW-hoogte van +37,98m, terwijl de gewelfoverbrugging van S56 in zone 2 op +38,05m TAW hoogte ligt. Eenzelfde evolutie werd opgemerkt bij het meten van de dikte van het gewelf. Ook hier is de tendens dat het gotische gewelf in de crypte een lichte stijging van ca. 5cm vertoont van oost naar west. Het gotische gewelf was volgens de metingen tussen 35 en 40cm dik.

---

³⁸ VERMEIREN, 2001, p. 146.

Figuur 7: Zicht op de noordoostelijke hoek van zone 1, met de hoger gelegen bolle gewelfoverbruggingen S5, S8, S9, S10 en S16.

Figuur 8: Ruitvormig, 10cm-diep gat gekapt in S50.

Figuur 9: S13 in zone 1, een lager gelegen deel van het gewelf in baksteen bekleed met witte kalkmortel (hieronder bevindt zich in de crypte een zuil).

Figuur 10: S8 in zone 1 met grote oost-west scheur.

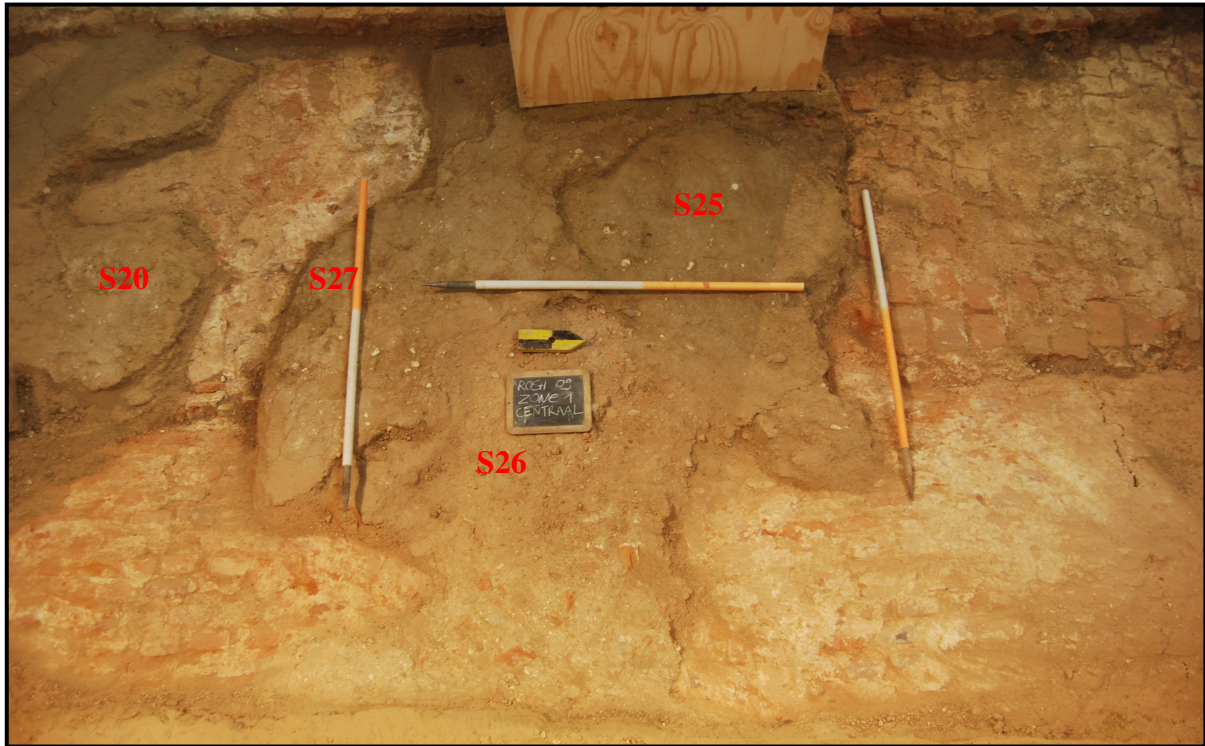

Figuur 11: Bovenaanzicht op het gotische gewelf in het koor (vlak II in zones 1 en 2).

▪ MOGELIJKE VLOERNIVEAUS

Voor het onderzoek werd gesteld dat er uitgekeken moest worden naar mogelijk oudere vloerniveaus die zich nog onder de huidige 19de-eeuwse vloer zouden kunnen bevinden. Duidelijke oudere vloeren werden echter niet aangetroffen in deze zones. Wel werden er enkele mogelijke restanten van oudere vloerfunderingen, in de vorm van verharde lagen, aangetroffen. Het is onmogelijk om met absolute zekerheid te zeggen dat het hier daadwerkelijk om vloerfunderingen gaat waarop ooit een vloer gelegen heeft, maar sommige sporen wijzen wel in die richting. Wanneer deze ‘verharde’ lagen onder de loep worden genomen, dan zijn er toch enkele merkwaardige elementen. In zone 1 lijken S25, S26 en S27 in drie verschillende lagen boven op elkaar te liggen. S26 lijkt direct bovenop het gewelf te liggen; daarboven komt dan S25 te liggen en daarboven S27 (zie figuur 12). Allen lijken ze vrij gelijkaardig qua samenstelling, grijsbruinig van kleur met witte kalkmortelspikkels, al zijn er toch lichte kleurverschillen te zien en ligt de ene duidelijk boven of onder de andere. Alle drie bevatten ze ook enkele tegel- en botfragmenten. Of het bij deze drie lagen gaat om vloerfunderingen is eerder twijfelachtig, maar valt niet helemaal uit te sluiten. Hoewel minder oneffen lijkt vooral S27 – de bovenste van de drie lagen – sterk op S20, een verharde grijsbruine laag met kalkmortelspikkels in de noordwestelijke hoek van zone 1 die er veel meer effen bij ligt. Een argument tegen de interpretatie van een vloerfundering is ook dat deze lagen niet overal zijn teruggevonden en hier en daar ontbreken: in de noordoostelijke hoek van zone 1 was er ook helemaal geen sprake van een verhard niveau, terwijl centraal en in de zuidoostelijke hoek van zone 1 dit wel het geval was. De mogelijkheid bestaat dus dat het hier

Figuur 12: Zicht op de centrale zone van zone 1 met grijsbruine verharde lagen S20, S25, S26 en S27.

Figuur 13: S7 in zone 1, een grijsbruine verharde laag met witte kalkmortel- en baksteenbrokjes, met in het zuiden ervan een laagje witte kalkmortel (S6).

enkel gaat om een ‘ondoordachte’ opvulling – in lagen weliswaar – om een vlak niveau te bekomen, waarop ooit wel eens een vloer zal hebben gelegen. Toch zijn er nog andere sporen die meer in de richting wijzen van mogelijke vloerfunderingen: S7 in de zuidoostelijke hoek van zone 1 is daar één van (zie figuur 13). Bij het afgraven van deze zone kon deze vrijwel effen verharde grijsbruine laag met witte kalmortelbrokjes en baksteenbrokjes niet genegeerd worden. Ten zuiden van deze verharding is ook een restant van een vlakke verharde witte kalkmortellaag (S6) te zien. Of deze laatste enkel te maken heeft met de gewelfoverbrugging die eronder zit of een restant is van een vloer kan niet met zekerheid gesteld worden. Mogelijks nog meer overtuigende sporen van vloerfunderingen zijn te vinden ten westen van het noord-zuid muurtje (zie verder) in zone 1. S14 en S23 bestaan uit een merkwaardig effen, verharde grijsbruine laag met kalkmortelspikkels. Daarbovenop zijn er - weliswaar fragmentaire - stukken effen beige kalmortel (S15, S39, S48) aanwezig die direct bovenop deze verharde laag liggen (zie figuur 14). Een gelijkaardig stukje beige kalmortel is ook te zien in S41. Of dit voldoende bewijzen zijn dat er ooit een beige vloer van kalkmortel gelegen heeft in het koor, blijft twijfelachtig, maar valt niet volledig uit te sluiten.

Figuur 14: S15 in zone 1, een stukje beige effen kalkmortel (restant van vloer?) bovenop een verharde bruin-grijze laag (S14).

▪ MUURSTRUCTUREN

In het koor werden twee muurstructuren gevonden met een noord-zuid oriëntatie. Het gaat in zone 1 om het bakstenen muurtje gevormd door S12, S17 en S22 (zie figuur 15). Het bestaat uit twee baksteenrijen bovenop elkaar met een voegsel van witte kalkmortel. De bakstenen hebben een formaat van 24,0 x 12,0 x 5,0cm en liggen aan de rand in de lengte uitgestrekt en in het midden dwars. De breedte van de muur varieert tussen 45 en 50cm. De gewelfoverbrugging S16 en de aanwezigheid van een doopvont doorbreken even het verloop van dit muurtje. In het westen van zone 2 werden ook enkele restanten van een mogelijk noord-zuid georiënteerd muurtje gevonden in de vorm van S57-S59. Slechts één enkele rij bakstenen is bewaard gebleven. De bakstenen hebben een formaat van 24,0 x 12,0 x 4,0cm en liggen in de lengte van noord naar zuid.

Wat de functie van deze muurtjes moet zijn geweest is moeilijk te achterhalen. Mogelijk hebben ze het koor op een bepaald moment onderverdeeld of maakten ze deel uit van een trapfundering. Hoewel de muurtjes direct bovenop het gewelf liggen lijkt een steunende functie met betrekking tot het gewelf uitgesloten.

Figuur 15: S22, onderdeel van het noord-zuid muurtje in zone 1.

○ Vondsten

Tijdens het uitbreken van de zwart-witte natuurstenen vloer, aangelegd in dambordpatroon (zie figuur 16), werden bij drie tegels ervan op de onderzijde inscripties aangetroffen. Twee waren in het Frans geschreven, één in het Nederlands. Deze inscripties bevonden zich enkel op de achterzijde van witte marmeren tegels. Vermoedelijk gaat het bij de Nederlandse inscriptie om een herbruikte grafsteen waarbij een fout in de inscriptie stond. Eén van de Franse inscripties lijkt een eerbetoon van de directie van de firma ‘Tissage’ aan een overleden werknemer (zie figuur 17).

In de noordoostelijke hoek van zone 1 kwamen bij het afgraven heel wat glasfragmenten tevoorschijn die opgestapeld lagen achter de houten wand van de koorbanken. Hoogst waarschijnlijk gaat het om oude glasfragmenten van het kerkraam dat zich boven in de muur op dezelfde hoogte bevindt. Verder kwamen er enkele botfragmenten uit S2, S11 en uit de verschillende verharde niveaus, mogelijk afkomstig elders uit de kerk of uit de kerkhofgrond ten zuiden van de Sint-Hermeskerk. In de roze puinvulling (S3) werden enkele nagels, tegelfragmenten en grotere stukken bewerkte kalkmortel aangetroffen. In datzelfde spoor zaten ook heel wat houtfragmenten.

Figuur 16: Zwart-witte vloer in dambordpatroon, vermoedelijk daterend uit het begin van de 19de eeuw.

Figuur 17: Franse inscriptie op de achterzijde van een witte tegel uit het koor.

- **Zone 3**

- **Algemeen**

Zone 3 is het begin van het koor en is afgescheiden van de aangrenzende zones 2 en 5 door een traptrede. Hierdoor is de overgang tussen deze zones onderling onderbroken. Het moet echter ergens onder of net ten oosten van de traptrede tussen zone 2 en 3 zijn dat de overgang ligt tussen het 16de-eeuwse gotische gewelf en het vermoedelijke 13de-eeuwse romaanse bakstenen gewelf. Deze overgang is op dezelfde hoogte in de crypte duidelijk te zien door de verschillende soorten van baksteen die gebruikt werden voor de bouw van het gewelf. In elk geval maakt het gewelf zowel onderaan in de crypte als bovenaan op deze plaats een duidelijk duik naar beneden, in westelijke richting (zie figuur 18).

- **Voornaamste sporen**

- **GEWELF**

De hogere gewelfoverbruggingen waren in deze zone gebouwd uit baksteen en bekleed met een vrij dikke laag lichtgele kalkmortel. Hoewel deze zone nog geen 2m lang was, maakt het gewelf, vooral in het noorden een duidelijk zichtbare duik naar beneden. Daar was het verschil tussen het oostelijke stuk van de gewelfoverbrugging (S80) en het westelijke stuk (S79) zelfs 15cm. Centraal was er bij de gewelfoverbrugging vrijwel geen verschil in hoogte, terwijl in de zuidelijke gewelfoverbrugging er tussen het oostelijk en het westelijk deel slechts

Figuur 18: Overzicht op zone 3, met vooral in het noorden zichtbare hoogteverschillen van oost naar west.

3cm verschil zit. Ook in dit gewelf waren er heel wat scheuren te zien die aangeduid werden op de tekening. Op het eerste zicht viel er weinig verschil op te merken tussen het gewelf van zone 3 met dat in zone 1 en 2: bakstenen bolle gewelfoverbrugging bekleed met kalkmortel. Het was echter vooral in de lager gelegen stukken van het gewelf (S77 en S72) dat er een duidelijk verschil merkbaar was. Deze waren niet met mooi gemetste bakstenen opgevuld, maar met een mengeling van natuurstenen, bakstenen en puin, niet helemaal vlak, maar toch vrij compact (zie figuur 19). In de crypte is het verschil in bouwstijl en bakstenen tussen het 16de-eeuwse gotische gewelf en het vermoedelijke 13de-eeuwse romaanse gewelf beter te zien (zie figuur 20). Ook lijkt de kalkmortel in zone 3 een lichtgele kleur te hebben in tegenstelling tot de witte kalkmortel in zones 1 en 2.

Figuur 19: S77 in zone 3, een lager gelegen deel van het gewelf opgevuld met een mengeling van natuurstenen, bakstenen, leistenen en puin, resulterend in een compact geheel.

Figuur 20: Duidelijk verschil in bouwstijl en bakstenen in de crypte tussen zone 1 en 2 (16de-eeuws, gotisch = links) en zone 3 (13de-eeuws, romaans = rechts).

▪ OVERIGE STRUCTUREN

Aan de zijkanten van zone 3 bevonden er zich nog enkele structuren waarvan de functie niet helemaal duidelijk is. Aan de zuidkant is er een niveau van natuurstenen blokken bedekt met kalkmortel te zien (S67) (zie figuur 21). De aanwezigheid van natuursteen wijst mogelijk op een oudere fase. Misschien gaat het om een fundering van een muur of eventueel de bovenkant van een zijmuur die uit de crypte oprijst. Aan de noordkant van zone 3 zijn naast drie grote onregelmatige blokken natuurstenen (S82) ook enkele mooi afgewerkte grijze en donkergrijze natuurstenen blokken te zien die netjes tegen elkaar geplaatst zijn (S83). Hebben ze te maken met de originele romaanse zijmuur die nog steeds bewaard is in de crypte of hebben ze eerder te maken met een versteviging rondom de noordoostelijke vieringpilaar? Geldt deze laatste interpretatie dan ook voor S67?

Aan de westzijde van zone 3 zijn enkele recentere bakstenen structuren te zien (S70 en S78). Deze kunnen mogelijk deel uitgemaakt hebben van een vloerniveau aangezien op vrijwel dezelfde hoogte net ten oosten van deze bakstenen rij een kalkmortelniveau bewaard waarin indrukken te zien zijn van bakstenen of tegels (S73). Een andere mogelijkheid is dat S70 en S78 funderingen zijn van de traprede tussen zone 3 en 5. De bakstenen worden stevig samengehouden door witte mortel. Gelijkaardige bakstenen rijen zijn ook te zien aan de westelijke rand van zone 2, net voor de traprede met zone 3 (S63, S64 en S65).

○ Vondsten

De vulling tussen de gewelven in deze zone bestond uit puin, met daarin heel wat groen-, bruin -en roodgeglazuurde en niet-geglazuurde tegelfragmenten, leistenen (soms geperforeerd) en stukjes gegladde pleister of kalkmortel.

Figuur 21: S67, een niveau van natuurstenen blokken bedekt en samengehouden met kalkmortel.

7.2. Transept

- **Algemeen**

Het transept werd ook onderverdeeld in 3 zones en dit op basis van de vieringpilaren. In de meest noordelijke zone (zone 4) was het 11de-eeuwse originele natuurstenen gewelf nog te zien, samen met de overgang met de bakstenen herstelling uit de 13de eeuw. In de centrale zone onder de vieringtoren (zone 5) en in de westelijke zone met het Sint-Hermesaltaar (zone 6) was de rest van het 13de-eeuwse bakstenen gewelf te zien. Van stratigrafie was in het transept vrijwel geen sprake, de bovenzijde van het gewelf bevond zich namelijk direct (slechts 10cm) onder het geelgroene fijne zand dat direct onder de zwarte natuurstenen vloer zat. Dit was een belangrijk gegeven voor het aanleggen van de vloerverwarming: 10cm diepte is onvoldoende diep, waardoor besloten werd om de toekomstige vloer in het transept te verhogen. Oude vloerniveaus werden door deze geringe diepte niet meer teruggevonden in het transept. Enkel rondom oudere basis (die iets meer NW gelegen was dan de huidige basis) van het Sint-Hermesaltaar werd nog een rij *in situ* bewaarde zwart geglazuurde kleine tegeltjes gevonden (zie figuur 22). Of deze een oud vloerniveau in het transept aanduiden is echter niet met zekerheid te achterhalen. Vermoed wordt dat het vloerniveau in het verleden in het transept hoger gelegen was dan het huidige. Enkele 'lijnen' in de vieringpilaren verraadden dat de oude vloerniveaus in het transept oorspronkelijk hoger lagen dan het huidige peil (zie figuur 23).

Figuur 22: Zwarte geglazuurde tegeltjes, *in situ* ten noorden van het Sint-Hermesaltaar.

Figuur 23: Sporen van oude, hogere vloerniveaus op de vieringpilaren.

Figuur 24: Zwarte natuurstenen tegelvloer in het transept.

- **11de-eeuws gewelf**

Zoals reeds in de historische voorstudie vermeld, werd de crypte ingewijd in 1089. Het natuurstenen gewelf dat werd aangetroffen in zone 4 is nog een restant van deze oudste crypte (zie figuur 25). Het bestaat uit grote onregelmatig natuurstenen blokken (S3), samengehouden door verdroogde kalkmortel en lichtbruin fijn puin (S2). Het gaat om grijze onregelmatige steenblokken, met hier en daar ook enkele bewerkte tufstenen of lokale bruine ijzerzandstenen. Op het eerste zicht waren hierin geen verdere sporen te zien en werd dit één enkel spoornummer. Een scherpe blik bracht daarin echter verandering en leidde tot S21 tot S27 (zie figuur 26). In de opbouw van de natuurstenen zaten wel degelijk verschillen in richting en compactheid. Hoewel niet bij elk spoor even duidelijk is er toch telkens een noord-zuid of oost-west richting te zien waarin de grote langwerpige natuurstenen werden gelegd. Vooral bij S21 is de noord-zuid oriëntatie van de natuurstenen duidelijk te zien. De natuurstenen in deze zones zijn iets compacter naast elkaar geplaatst en ook iets groter. Deze manier van bouwen in noord-zuid en oost-west gerichte gewelfoverbruggingen werd in de latere bouwfases verdergezet, weliswaar in baksteen.

In de uiterste noordoostelijke hoek van zone 4 werd aan de oostelijke rand een verhard niveau van kalkmortel (S20) bovenop de natuurstenen aangebracht (zie figuur 27). Of het hier gaat om een aanzet van een ouder vloerniveau van kalkmortel kan echter niet met zekerheid gesteld worden.

Figuur 25: Zicht op het 11de-eeuwse natuurstenen gewelf in zone 4.

Figuur 26: Zicht op S3 in zone 4 met de vage aflijningen van S21 tot S27.

Figuur 27: S20 in de uiterste noordoosthoek van zone 4, een verhard niveau van kalkmortel.

De hoogte van het natuurstenen gewelf varieert tussen +37,65m TAW (bovenop de stenen gemeten) en +37,52m TAW (tussen de stenen gemeten). De hoogte van de onderkant van het gewelf, gemeten in de crypte, stijgt van noord (+37,13m TAW) naar zuid (+37,27m TAW). Dat betekent ook dat de dikte van het gewelf hier varieert tussen 40 en 50cm en lichtjes stijgt van noord naar zuid.

Tussen de bovenste natuurstenen van het 11de-eeuwse gewelf zat een vulling van lichtbruin puin vermengd met verdroogde kalkmortel. Bij het vrijleggen van deze bovenste natuurstenen werden naast een stukje grijs aardewerk en Rahren-steengoed, verschillende donkergrijze afslagen van bewerkte steenblokken gevonden. De meest merkwaardige vondst was echter die van een muntje in de uiterste noordoosthoek van zone 4, net ten westen van S20, in de vulling tussen de natuurstenen. Ondanks de moeilijke leesbaarheid gaat het vermoedelijk om een 14de-eeuwse munt uit het Franse Tours vervaardigd uit biljoen (legering van koper met minder dan 50% zilver). Aan één zijde is er een inscriptie te zien aan de rand, terwijl aan de andere zijde de rand versierd is met lelies. Op die zijde is in het midden ook de aanzet te zien van een kruis.

- **13de-eeuws gewelf**

In het historisch overzicht werd vermeld dat de vieringtoren heel waarschijnlijk rond 1260 moet zijn ingestort. Het ingestorte deel werd herbouwd in baksteen en niet meer in natuursteen. De grens van deze instorting is in de crypte duidelijk te zien, maar ook aan de bovenkant is die grens tussen het romaanse 11de-eeuwse natuurstenen gewelf en het romaanse 13de-eeuwse bakstenen gewelf goed te zien (zie figuren 28 en 29). Merkwaardig is dat de bovenkant van dit bakstenen gewelf vlak gekapt is. Oorspronkelijk moet de bovenkant er hebben uitgezien zoals in zone 3. Wat de reden voor het weggakken van de bovenzijde geweest is, is nog onduidelijk. Mogelijk was het op die manier makkelijker om er een vloer of andere structuren bovenop aan te leggen. Toch moet dit belangrijk genoeg zijn geweest waardoor men dit wellicht geduldige preciesiewerkje heeft laten uitvoeren. Een andere mogelijk reden is dat men het niveau van het bakstenen gewelf op dezelfde hoogte als dat van het natuurstenen gewelf wilde. Op de spoorfoto's van S15 en S93 is de overgang tussen het afgekapte en het niet afgekapte 13de-eeuwse gewelf duidelijk te zien (zie figuur 30). De overgang tussen zone 3 en zone 5 (tussen koor en transept) heeft ook een mooi beeld op dit verschil. Of er ook een verschil in bouwfase bestaat tussen het gewelf ter hoogte van zone 3 en het 13de-eeuwse afgekapte gewelf in het transept kan niet met 100% zekerheid uitgesloten worden, gezien de enkele verschillen die te zien zijn zowel aan de bovenkant als aan de onderkant van het gewelf.

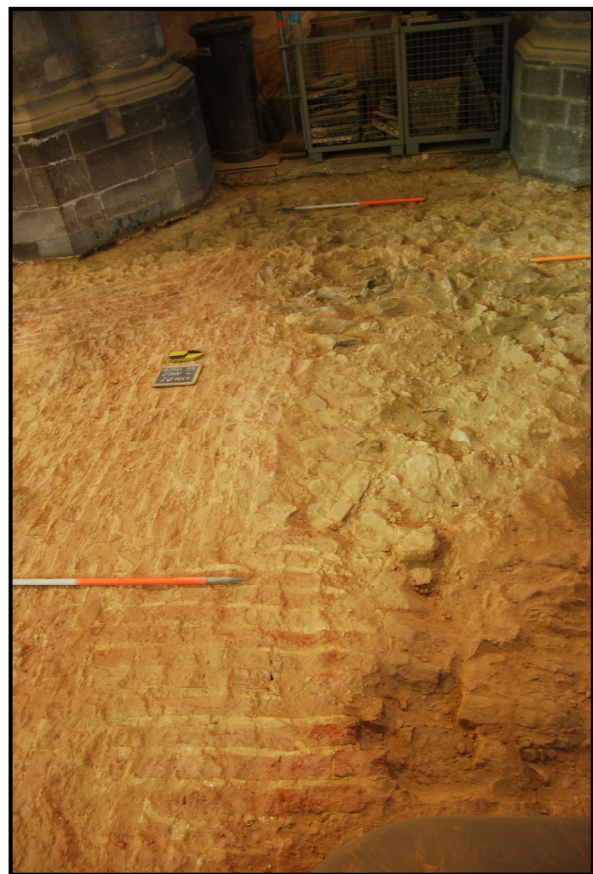
Deze afgekapte delen van het gewelf zijn het hoogst gelegen en variëren in breedte tussen 70cm en 1,20m. In totaal waren er drie van deze afgekapte hoger gelegen gewelfoverbruggingen die in noord-zuid richting liepen: een eerste vertrok in zone 4 van onder het Maria-altaar naar het zuiden, in de vorm van S17-S14-S39-S49-S60-S92, en loopt zo vermoedelijk verder door onder het Hermesaltaar om weer tevoorschijn te komen in de uiterste zuidoosthoek van zone 6, in de vorm van S113. Ter hoogte van de noord- en zuidoostelijke viering pilaren maken S14 en S60 een lichte bocht rondom deze pilaren. Deze gewelfoverbrugging ligt op dezelfde lijn als S24, gelegen in de uiterste noordoosthoek van zone 4 en deel uitmakend van het 11de-eeuwse natuurstenen gewelf. Een tweede noord-zuid afgekapte gewelfoverbrugging is centraal in het transept te zien en vertrekt in het verlengde van het 11de-eeuwse natuurstenen S22 naar het zuiden. Het wordt gevormd door

S4-S12-S36-S47-S58-S91-S98 om te eindigen in het zuiden van zone 6 met S114. De derde noord-zuid gewelfoverbrugging loopt in het verlengde van S21 van het natuurstenen gewelf. S8, S9, S34, S45, S56, S89, S96 en S102 maken hier deel van uit. Ter hoogte van S9 lijkt S68 een herstelling van het gewelf in natuursteen te zijn (zie figuur 33). Deze herstelling is ook onderaan in de crypte te zien. Net als bij de eerste noord-zuid gewelfoverbrugging maakt het gewelf ter hoogte van S9 en S56 een licht bocht rond de noord- en zuidwestelijke pilaren van de vieringtoren.

In totaal zijn er zeven oost-west gerichte afgekapte gewelfoverbruggingen te zien. De meest noordelijke in zone 4, in de vorm van S15-S5-S6-S7, is ter hoogte van S5 en S6 beduidend breder dan alle andere gewelfoverbruggingen in het transept. De volgende bevindt zich in zone 5 en wordt gevormd door S31-S30-S29-S28. De meest centraal gelegen afgekapte gewelfoverbrugging in het transept wordt gevormd door S34-S42-S41-S40. Een andere oost-west gewelfoverbrugging bevindt zich in het zuiden van zone 5 in de vorm van S54-S53-S52-S51. S77-S76-S75-S74, S94-S93 en S84-S100-S99 zijn de resterende drie oost-west georiënteerde gewelfoverbruggingen in zone 6. Op te merken is dat S84 en S113 in de uiterste zuidoosthoek van zone 6 niet helemaal zijn afgekapt.

Figuur 28 (links): Zicht van in de crypte op de grens tussen het 11de-eeuwse natuurstenen gewelf en het 13de-eeuwse bakstenen gewelf.

Figuur 29 (rechts): Zicht op de bovenkant van de grens tussen het 11de-eeuwse natuurstenen gewelf en het 13de-eeuwse (vlak gekapt) bakstenen gewelf.

Figuur 30: S93 in zone 6, er is duidelijk ca. 10cm van het bakstenen gewelf gekapt.

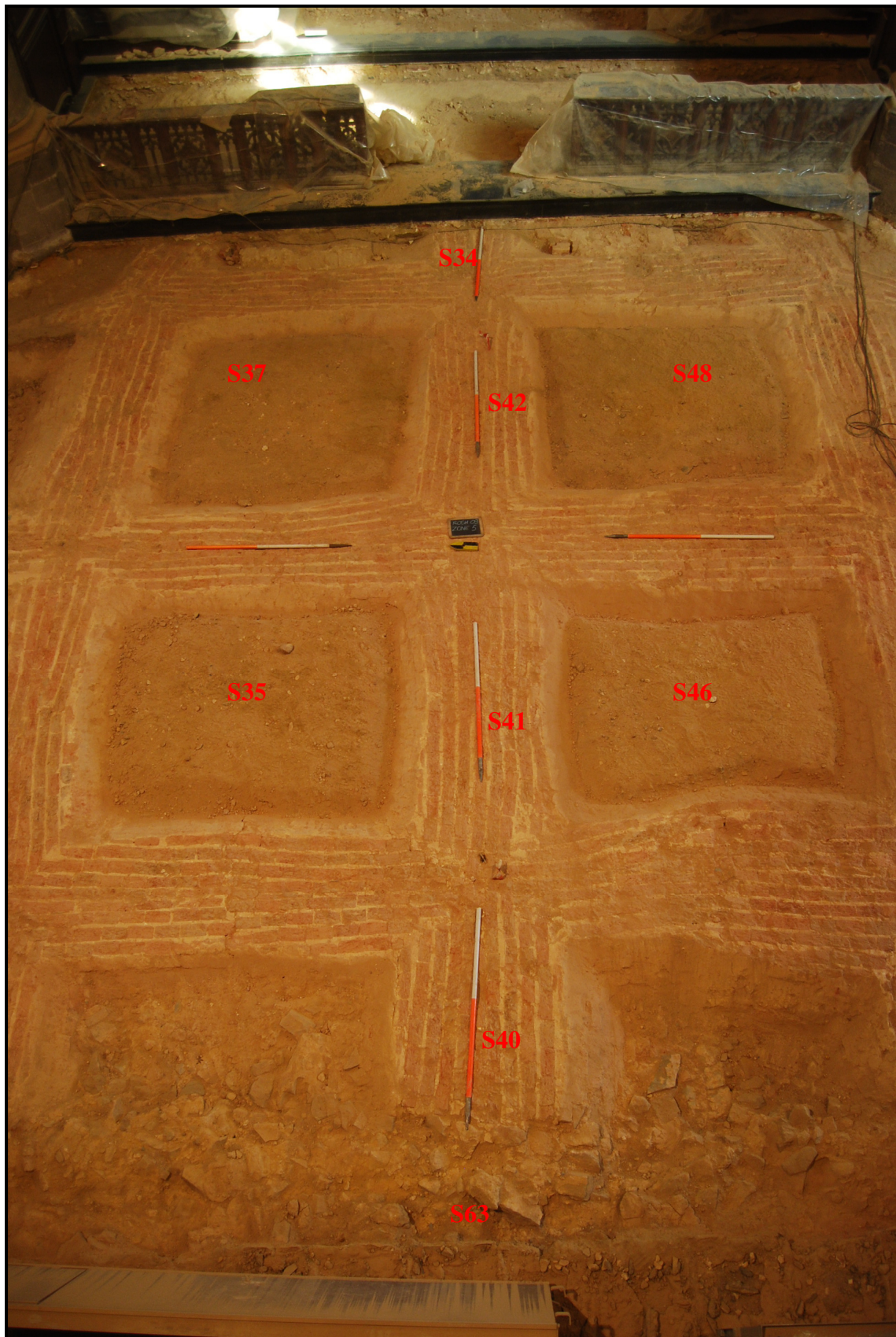

Figuur 31: Bovenaanzicht op zone 5 waarop de noord-zuid en oost-west gerichte, vlak gekapte gewelfoverbruggingen te zien zijn en de verschillende depressies waaronder zich in de crypte de zuilen bevinden.

Bij de kruisingen tussen deze noord-zuid en oost-west gewelfoverbruggingen liepen de ene keer de bakstenen in de noord-zuid richting door en de andere keer in de oost-west richting. Ze liepen allen aan weerszijden spits toe. Net als bij het gotische gewelf in het koor bevinden de zuilen in de crypte zich onder de lager gelegen delen van het gewelf. Enkele van deze depressies werden volledig uitgehaald omdat er zich sporen van een structuur in bevonden. Op de grens van zone 4 en 5 zijn dit S62 en S65 en op de grens tussen zone 5 en 6 zijn dit S59 en S69. Alle depressies die zich aan de westelijke rand bevonden in zone 5 (S33 en S44) werden ook volledig uitgehaald, omdat op die manier beter zicht verkregen werd op de overgang tussen het afgekapte gewelf met de romaanse westelijke natuurstenen cryptemuur (S63). De onderkant van al deze depressies bestond voornamelijk uit onregelmatige natuurstenen en steengruis, samengehouden met kalkmortel (zie figuur 34). De vulling ervan bestond voornamelijk uit roze puin met tegelfragmenten, stukken natuursteen en baksteen. De vier depressies onder de vieringtoren in zone 5 (S35, S37, S46 en S48) werden niet volledig uitgehaald aangezien er zich geen structuren in leken te bevinden na het vrijmaken van de randen ervan en aangezien dit deel niet verstoord werd door de aanleg van de verwarming. Hetzelfde werd beslist voor S90 en S97 in zone 6.

Wanneer men de hoogtes van het gewelf in het oosten (ca. +37,70m TAW) en het westen (ca. +37,60m TAW) met elkaar vergelijkt, merkt men op dat deze in het oosten ca. 10 cm hoger liggen dan in het westen. Eenzelfde daling valt ook op te merken van noord (ca. +37,65m TAW) naar zuid (ca. +37,55m TAW). De dikte van het 13de-eeuwse bakstenen gewelf ligt tussen 20 en 30cm. Eenzelfde dalende tendens van ca.10 cm van noord naar zuid en van oost naar west viel ook in de crypte aan de onderkant van het gewelf op te merken.

Figuur 32: Bovenaanzicht op zone 5 met de centrale oost-west gerichte gewelfoverbrugging in de vorm van S34-S42-S41-S40 die in het westen tegen de bovenzijde van de romaanse westelijke cryptemuur (S63) is aangebouwd.

Figuur 33: Zicht op S68 in zone 5, een mogelijke herstelling in natuursteen of een lokaal gebruik van natuurstenen.

Figuur 34: S62 op grens van zones 4 en 5, een depressie in het gewelf waaronder zich een zuil bevindt in de crypte.

- **Muurstructuren**

In de vier depressies tussen de westelijke en oostelijke pilaren van de vieringtoren werd telkens een structuur van natuurstenen bedekt met lichtgele kalkmortel aangetroffen. Het gaat om S11, S13, S71 en S73-72. S11 en S13 zijn heel gelijkaardig: ze zijn 80cm breed en bestaan uit een 25cm hoge structuur van natuurstenen bedekt met lichtgele kalkmortel. S71 is ongeveer 1m breed en bestaat uit zowel natuurstenen als bakstenen die met kalkmortel zijn bekleed. S72 is een gelijkaardige constructie waarop zich één rij grote bakstenen bevinden, S73 (zie figuur 35). Deze zijn ook bedekt met lichtgele kalkmortel, waardoor de precieze baksteenlengte maar moeilijk te zien is. Mogelijk hebben ze een lengte van ca. 30 cm en een breedte van 14,5cm, hetgeen wijst op een vrij oud baksteenformaat. Wat de functie van deze muurtjes of funderingen moet zijn geweest is niet helemaal duidelijk, maar vermoedelijk hebben ze te maken met een afscheiding tussen de viering en de afzonderlijke kapellen ter ere van Maria (noord) en Hermes (zuid).

In zone 6 was in de westelijke depressie (S107) een halfcirkelvormige structuur in baksteen, bekleed met lichtgele kalkmortel, bewaard. In de uiterste zuidoosthoek van zone 6 waren in de depressies in de hoeken ook nog twee muurstructuren te zien.

Figuur 35: S73 bovenop S72.

8. ALGEMENE INTERPRETATIE

De opgraving van het koor en het transept van de Sint-Hermeskerk bracht weinig nieuwe archeologische sporen aan het licht. Het was vooral interessant om de bovenkant van het gewelf van de onderliggende crypte te registreren. Duidelijke restanten van vloerniveaus werden niet aangetroffen, al kunnen enkele sporen in het koor mogelijk wel gezien worden als vloerfunderingen. De kleine fragmenten van mooi vlakke beige kalkmortel bovenop de verharde niveaus (vloerfunderingen?) zijn de enige mogelijke, maar heel fragmentaire restanten van een oude vloer in het koor. Waarschijnlijk bevond er zich bovenop dit vlakke kalkmortelniveau nog een tegelvloer, waarvan in het koor echter geen enkele sporen zijn teruggevonden. De restanten van noord-zuid muurtjes in het koor geven een mogelijke oudere indeling van het koor weer. De oost-west gerichte muurfunderingen in het transept, gelegen in de gewelfdepressies tussen de vieringpilaren, geven mogelijk een oudere afscheiding weer tussen de zijkapellen en de viering.

Andere muurfragmenten in het zuidelijke deel van het transept wijzen ook op een andere indeling van de Sint-Hermeskapel. Het is duidelijk dat er in het verleden het meeste aandacht besteed is aan de deze kapel binnen de Sint-Hermeskerk. Het vloerniveau in het transept zal gezien de aflijning bij de pilaren vermoedelijk lange tijd hoger gelegen zijn geweest. De kleine zwarte geglazuurde tegeltjes ten noorden van de huidige basis van het Sint-Hermesaltaar wijzen er echter op dat er misschien ooit een vloer kan hebben gelegen net boven het afgekapte gewelf in het transept.

Dit 13de-eeuwse bakstenen gewelf bleek in het transept enkele centimeters te zijn afgekapt, waardoor de bovenkant van het gewelf niet boogvormig is zoals in het koor, maar vlak. Daarvoor kunnen verschillende redenen zijn geweest: op die manier lag de bovenkant van het 13de-eeuwse bakstenen gewelf vrijwel op dezelfde hoogte als het 11de-eeuwse natuurstenen gewelf, waardoor de aanleg van een vloer veel eenvoudiger werd. Een bijkomende reden zou kunnen zijn geweest dat er door een verdere indeling van het transept door middel van tussenmuurtjes (of andere structuren) best een vlak niveau gecreëerd moest worden. Ook de bouw van de massieve zijaltaren in het transept kan hierbij mogelijk een rol gespeeld hebben.

Veel aandacht ging naar het cryptegewelf en hoe dit zich aan de bovenkant manifesteerde in de verschillende - vooraf al gekende – bouwfases (16de-eeuws gotisch in baksteen, 13de-eeuws romaans in baksteen en 11de-eeuws romaans in natuursteen). Een duidelijk verschil tussen deze bouwfases viel ook aan de bovenkant op te merken. Door de meting van de hoogtes en de dikte van het gewelf kon achterhaald worden dat het gewelf in het koor een lichte stijging kent (ca. 5cm) van oost naar west. In het transept daalt het gewelf dan weer af (ca. 5 tot 10cm) van oost naar west én van noord naar zuid.

9. ALGEMEEN BESLUIT

In het kader van de geplande restauratie- en infrastructuurwerken in het koor en het transept van de Sint-Hermeskerk te Ronse (prov. Oost-Vlaanderen), voerde een archeologisch team van Monument Vandekerckhove nv van januari tot april 2009 binnenin de kerk een archeologisch onderzoek uit. De opgraving gebeurde in opdracht van de bouwheer, de Kerkfabriek Sint-Hermes van Ronse, volgens de bepalingen voorgeschreven door het Agentschap R-O Vlaanderen Onroerend Erfgoed. Het koor en het transept werden onderverdeeld in zes zones, die werden uitgediept tot op de bovenzijde van de gewelven van de onderliggende crypte gestoten werd. Verschillende scheuren in deze gewelven en de aanzienlijke stofvorming bemoeilijkten de werkzaamheden.

De opgraving van het koor en het transept van de Sint-Hermeskerk bracht weinig nieuwe archeologische sporen aan het licht. Het was vooral interessant om de bovenkant van het gewelf van de onderliggende crypte te registreren. Voorafgaandelijk werd gesteld dat het uitkijken was naar mogelijke oudere vloerniveaus onder de huidige vloer. Hoewel er hier en daar wel enkele indicaties (verharde niveaus, tegeltjes, stukken kalkvloer/fundering,..) waren van vroegere vloeren of funderingen ervan, werd er echter geen echte duidelijk waarneembare oudere vloer aangetroffen. De restanten in het koor van noord-zuid georiënteerde muurtjes geven een mogelijke oudere indeling van het koor weer.

Merkwaardig was dat de bovenkant van het 13de-eeuwse bakstenen gewelf in et transept een tiental centimeters is afgekapt, waardoor de bovenkant van het gewelf niet boogvormig is zoals in het koor, maar vlak. Daarvoor kunnen verschillende redenen zijn geweest: op die manier lag de bovenkant van het 13de-eeuwse bakstenen gewelf vrijwel op dezelfde hoogte als het 11de-eeuwse natuurstenen gewelf, waardoor de aanleg van een vloer (zie de kleine zwarte tegeltjes ten noorden van Sint-Hermesaltaar) veel eenvoudiger werd; een bijkomende reden zou kunnen zijn geweest dat er door een verdere indeling van het transept door middel van tussenmuurtjes of andere structuren best een vlak niveau gecreëerd moest worden. Ook de bouw van de massieve zijaltaren in het transept kan hierbij mogelijk een rol gespeeld hebben. Vier oost-west gerichte muurfunderingen in het transept, gelegen in de gewelfdepressies tussen de vieringpilaren, geven een mogelijke oudere afscheiding weer tussen de zijkapellen en de viering.

Verder ging er veel aandacht naar het cryptegewelf en hoe dit zich aan de bovenkant manifesteerde in de verschillende - vooraf al gekende – bouwfasen (16de-eeuws gotisch in baksteen, 13de-eeuws romaans in baksteen en 11de-eeuws romaans in natuursteen). Een duidelijk verschil tussen deze bouwfasen viel ook aan de bovenkant op te merken. Door de meting van de hoogtes en de dikte van het gewelf kon achterhaald worden dat het gewelf in het koor een lichte stijging kent (ca. 5cm) van oost naar west. In het transept daalt het gewelf dan weer af (ca. 5 tot 10 cm) van oost naar west én van noord naar zuid.³⁹

Verder was het ook interessant om het cryptegewelf van bovenaf te zien en te beschrijven. Een belangrijke opmerking dient gemaakt te worden over de vele (grote) scheuren en barsten die te zien waren in het gewelf. Aangezien Cambier in het verleden zicht heeft gekregen op de slechte funderingen waarop de zuilen in de crypte zijn gebouwd, zou het verstandig zijn dat men bij toekomstige werken terdege rekening houdt met de mogelijke instabiliteit van de

---

³⁹ Hierbij dient de opmerking gemaakt worden dat deze metingen volledig handmatig werden verricht en dat digitale metingen hieromtrent meer uitsluitsel zouden geven.

crypte en zijn gewelf. Het zou zonde zijn om deze scheuren zomaar te negeren en te veronderstellen dat de crypte en het gewelf er wel nog 1000 jaar zullen blijven staan. Een versteviging van de gewelven dient zich dringend aan.

10. BIBLIOGRAFIE

- CAMBIER A., 1964, De opgravingen in de krypte der Sint-Hermeskerk (1959-1964), in: *Annalen, Geschied- en oudheidkundige kring van Ronse en het Tenement van Inde*, pp. 130-178.
- CAMBIER A., 1965, De jongste opgravingen in de krypte (winter 1964-65), in: *Annalen, Geschied- en oudheidkundige kring van Ronse en het Tenement van Inde*, pp. 59-68.
- CAMBIER A., 1966, De laatste opgravingen onder en rond de St-Hermeskerk, in: *Annalen, Geschied- en oudheidkundige kring van Ronse en het Tenement van Inde*, pp. 153-183.
- CAMBIER A., 1980, Het 850-jarig jubileum van de inwijding der romaanse Sint-Hermeskollegiaal te Ronse (1129^e -1979), in: *Annalen, Geschied- en oudheidkundige kring van Ronse en het Tenement van Inde*, pp. 5-54.
- CAMBIER A., 1980, De nieuwe toegang tot de Sint-Hermeskrypte te Ronse; een geschiedenis met veel dichtgemetselde poorten, in: *Annalen, Geschied- en oudheidkundige kring van Ronse en het Tenement van Inde*, pp. 55-76.
- CAMBIER A., 1980, Waarheen met de restauratie van de Sint-Hermeskerk?, in: *Annalen, Geschied- en oudheidkundige kring van Ronse en het Tenement van Inde*, pp. 77-91.
- CAMBIER A., 1984, Eén of twee Laat-Middeleeuwse Triomfkruisen in de Sint-Hermeskollegiaal te Ronse, in: *Annalen, Geschied- en oudheidkundige kring van Ronse en het Tenement van Inde*, pp. 63-71.
- CAMBIER A., 1984, 2 reeksen merkwaardige gewelfsluitstenen en kraagstenen in de Sint-Hermeskollegiaal en krypte, in: *Annalen, Geschied- en oudheidkundige kring van Ronse en het Tenement van Inde*, pp. 73-86.
- CAMBIER A., 1985, De peilingen onder de middenbeuk der Sint-Hermeskerk te Ronse en de ontdekking der Karolingische kerk (voorjaar 1968 en winter 1984-85), in: *Annalen, Geschied- en oudheidkundige kring van Ronse en het Tenement van Inde*, pp. 31-44.
- CAMBIER A., 1986, Intakte gedeelten van de romaanse Sint-Hermeskerk tijdens de laatste restauratie ontdekt; een restauratieprobleem en een her-restaurering van de noorder kruisbeuk, in: *Annalen, Geschied- en oudheidkundige kring van Ronse en het Tenement van Inde*, pp. 111-115.
- CAMBIER A., 1989, *Rothnacum Sacrum, Het Negende Eeuwfeest van de Inwijding der Sint-Hermeskrypte onder de St.-Pieters- en Hermeskollegiaal te Ronse 1089-1989, bovendien: meer dan 11 eeuwen Sint-Hermescultus en ruim dertien eeuwen kerkelijk leven aan de oevers van de Molenbeek*, Ronse.

- CAMBIER A., 1995, Het kloosterpand aan de Noorderkant van de Kapittelkerk van Sint-Pieters-en Hermes te Ronse, in: *Annalen, Geschied- en oudheidkundige kring van Ronse en het Tenement van Inde*, pp. 5-31.
- CAMBIER A., 1995: Staat de Sint-Hermeskollegiaal op de plaats – of in de onmiddellijkheid – van een Romeins monument of gebouw?, in: *Annalen, Geschied- en oudheidkundige kring van Ronse en het Tenement van Inde*, pp. 33-40.
- CAMBIER A., 1996, Hoeveel Sint-Pieterskerken stonden er ooit en staan er nu te Ronse, in: *Annalen, Geschied- en oudheidkundige kring van Ronse en het Tenement van Inde*, pp. 307-320.
- CAMBIER A., 1998, Een halve eeuw onderzoekingen en ontdekkingen betreffende de Kleine Sint-Pieterskerk te Ronse, in: *Annalen, Geschied- en oudheidkundige kring van Ronse en het Tenement van Inde*, pp. 251-275.
- CROMBÉ P., 1989, Noodopgraving op de Square Albert te Ronse – Vondsten uit de Gallo-Romeinse periode en de vroege tot late Middeleeuwen, in: *Annalen, Geschied- en oudheidkundige kring van Ronse en het Tenement van Inde*, pp. 77-104.
- DEVOS E., 1984, Het Monasterium van Ronse, 650-880, in: *Annalen, Geschied- en oudheidkundige kring van Ronse en het Tenement van Inde*, pp. 125-166.
- DEVOS E., 2008, De stedelijke ontwikkeling van Ronse tot circa 1800, met enkele latere uitlopers, in: *Annalen, Geschied- en oudheidkundige kring van Ronse en het Tenement van Inde*, pp. 189-264.
- ROOSSENS H. & MERTENS J., 1950, De oudheidkundige opgravingen bij St-Hermes te Ronse: in: *Cultureel Jaarboek voor de Provincie Oost-Vlaanderen 1949*, Gent.
- VAN DAMME J., 2000, *Sint-Hermes. Van Rome tot Ronse*, Gent (Kleine Cultuurgids uitgegeven door de Provincie Oost-Vlaanderen).
- VERMEIREN G., 2005, De opgravingen in de Sint-Hermeskerk in 2000-2001, in: *Annalen, Geschied- en oudheidkundige kring van Ronse en het Tenement van Inde*, pp. 97-147.
- X, 1997, *Ronse*, Ronse (uitgegeven door het stadsbestuur van Ronse).
- www.agiv.be

11. INVENTARIS

11.1. Inventaris van de sporen

Voor de spoorinventaris wordt verwezen naar de gedetailleerde sporenfiches op de bijhorende DVD.

11.2. Inventaris van de vondsten

- **Zone 1**

VONDST	SPOOR	INHOUD
1	achter houten wand (NO hoek)	nagels, lood, truweeltje
2	achter houten wand (NO hoek)	glasfragmenten
3	achter houten wand (NO hoek)	pleisterfragmenten
4	2	bot
5	2	nagels
6	2	fragmenten pleister/mortelwerk
7	2	bot (2 zakken)
8	2	leisteen, tegelfragmenten, pleister/mortelfragmenten
9	2	nagels
10	2	AW
11	3	nagels
12	4	metalen (loden?) plaatje
13	3	AW
14	3	tegelen BS fragmenten, pleister/mortelfragmenten
15	3	nagels, tegelfragmenten, BS fragmenten, pleister/mortelfragmenten
16	11	bot, tegelfragmenten (2 zakken)
17	3	tegelfragmenten, pleister/mortelfragmenten
18	11	bot, tegelfragmenten
19	3	tegelfragmenten, BS fragmenten
20	3	pleister/mortelfragmenten, BS brokken
21	3	AW, pleister/mortelfragmenten, tegelfragmenten, hout, nagels
22	3	halve maanvormig stuk hout, leisteen
23	3	Aw,bot, nagels
24	3 of 26	Aw,bot, nagels
25	3	bot, tegel/scherfje
26	12	baksteen van muurtje
27	22	baksteen van muurtje
28	22	baksteen van muurtje

- **Zone 2**

VONDST	SPOOR	INHOUD
1	3	bot, tegels,pleister/mortelfragmenten, nagels
2	3	mortel/pleisterfragmenten,bot
3	59	bakstenen
4	57	bakstenen

• **Zone 3**

VONDST	SPOOR	INHOUD
1	66	leisteen, geglazuurde tegelfragmenten, AW, pleisterfragmenten
2	66	tegelfragmenten, hout, leisteen

• **Zone 4**

VONDST	SPOOR	INHOUD
1	2	bewerkte steenblokken (afslagen?)
2	2	AW (grijs en Rahren)
3	2	14 ^{de} -eeuwse Tourse munt van biljoen

• **Zone 5**

VONDST	SPOOR	INHOUD
1	62	tegels, daktegels
2	61	stenen sierfragmenten
3	50	doorboorde daktegel
4	64	tegelfragmenten, nagels
5	59	doorboorde leisteen, nagels, tegelfragmenten
6	1	pijpensteeltje
7	37	monstervulling

• **Zone 6**

VONDST	SPOOR	INHOUD
1	85	geglazuurde tegelfragmenten, leisteen
2	1(uiteerste ZO hoek)	donkergrijze afslagen
3	109	2 volledige tegels
4	104	stukje textiel + stukje touw
5	109	donkerblauw geglazuurde tegel
6	97	pleisterfragmenten en tegelfragmenten
7	90	tegelfragmenten
8	69	tegelfragmenten
9	88a	tegelfragmenten
10	95	tegelfragmenten
11	95	pleisterfragmenten
12	95	monstervulling
13	82	tegel

11.3. Inventaris van de foto's

- **Zone 1**

FOTONUMMER	AANTAL FOTO'S
ROSH09 - na uitbreken vloer -overzicht	13
ROSH09 - na opkuisen - overzicht	13
ROSH09 - tijdens afgraven - NO hoek	16
ROSH09 - tijdens afgraven - NW hoek	12
ROSH09 - tijdens afgraven - ZO hoek	10
ROSH09 - overzicht - ZO hoek	20
ROSH09 - overzicht - NW hoek	14
ROSH09 - overzicht - centraal	22
ROSH09 - S2	3
ROSH09 - S3	2
ROSH09 - S4	2
ROSH09 - S3 en 5	5
ROSH09 - S6	3
ROSH09 - S7	4
ROSH09 - S8	3
ROSH09 - S9	3
ROSH09 - S10	3
ROSH09 - S11	6
ROSH09 - S12	2
ROSH09 - S13	3
ROSH09 - S14	5
ROSH09 - S15	3
ROSH09 - S16	3
ROSH09 - S17	4
ROSH09 - S18	6
ROSH09 - S19	2
ROSH09 - S20	6
ROSH09 - S21	1
ROSH09 - S22	7
ROSH09 - S23	3
ROSH09 - S24	2
ROSH09 - S25	4
ROSH09 - S26	11
ROSH09 - S27	4
ROSH09 - S28	2
ROSH09 - S29	2
ROSH09 - S30	3
ROSH09 - S31	3

ROSH09 - S32	4
ROSH09 - S33	3
ROSH09 - S34	2
ROSH09 - S35	4
ROSH09 - S85	4
ROSH09 - S86	4
ROSH09 - S87	4
ROSH09 - zone 1 - noordprofiel	9
ROSH09 - zone 1 - oostprofiel	29

- **Zone 2**

FOTONUMMER	AANTAL FOTO'S
ROSH09 - zone 2 - overzicht - oostkant	12
ROSH09 - zone 2 - overzicht	16
ROSH09 - S14	3
ROSH09 - S24	2
ROSH09 - S36	2
ROSH09 - S37	1
ROSH09 - S38	2
ROSH09 - S39	1
ROSH09 - S40	2
ROSH09 - S41	3
ROSH09 - S42	2
ROSH09 - S43	1
ROSH09 - S44	2
ROSH09 - S45	6
ROSH09 - S46	3
ROSH09 - S47	2
ROSH09 - S48 en 49	4
ROSH09 - S50	4
ROSH09 - S51	5
ROSH09 - S52	1
ROSH09 - S53	2
ROSH09 - S54	2
ROSH09 - S55	3
ROSH09 - S56	2
ROSH09 - S57	3
ROSH09 - S58	2
ROSH09 - S59	3
ROSH09 - S60	2
ROSH09 - S61	3
ROSH09 - S62	2
ROSH09 - S63	3

ROSH09 - S64	3
ROSH09 - S65	2
ROSH09 - zone 2 - noordprofiel	6
ROSH09 - zone 2 - zuidprofiel	10
ROSH09 - zone 2 - westprofiel	15

- **Zone 3**

FOTONUMMER	AANTAL FOTO'S
ROSH09 - zone 3 - overzicht	26
ROSH09 - S67	2
ROSH09 - S68	3
ROSH09 - S69	4
ROSH09 - S70	3
ROSH09 - S71	2
ROSH09 - S72	2
ROSH09 - S73	2
ROSH09 - S74	5
ROSH09 - S75	3
ROSH09 - S76	3
ROSH09 - S77	3
ROSH09 - S78	2
ROSH09 - S79	4
ROSH09 - S80	3
ROSH09 - S81	2
ROSH09 - S82	3
ROSH09 - S83	5
ROSH09 - S84	4
ROSH09 - zone 3 - noordprofiel	6
ROSH09 - zone 3 - oostprofiel	13
ROSH09 - zone 3 - westprofiel	9
ROSH09 - zone 3 - zuidprofiel	6

- **Zone 4**

FOTONUMMER	AANTAL FOTO'S
ROSH09 - zone 4 - overzicht	49
ROSH09 - S3	35
ROSH09 - S4	4
ROSH09 - S5	7
ROSH09 - S6	5
ROSH09 - S7	5
ROSH09 - S8	2

ROSH09 - S9	3
ROSH09 - S10	3
ROSH09 - S11	6
ROSH09 - S12	5
ROSH09 - S13	5
ROSH09 - S14	5
ROSH09 - S15	5
ROSH09 - S16	3
ROSH09 - S17	4
ROSH09 - S18	4
ROSH09 - S19	4
ROSH09 - S20	4
ROSH09 - S21	10
ROSH09 - S22	4
ROSH09 - S23	4
ROSH09 - S24	1
ROSH09 - S25	4
ROSH09 - S26	3
ROSH09 - S27	4
ROSH09 - zone 4 - noordprofiel	7

- **Zone 5**

FOTONUMMER	AANTAL FOTO'S
ROSH09 - zone 5 - overzicht	26
ROSH09 - S10	2
ROSH09 - S28	5
ROSH09 - S29	4
ROSH09 - S30	4
ROSH09 - S31	2
ROSH09 - S32	2
ROSH09 - S33	2
ROSH09 - S34	2
ROSH09 - S35	4
ROSH09 - S36	4
ROSH09 - S37	1
ROSH09 - S38	4
ROSH09 - S39	2
ROSH09 - S40	2
ROSH09 - S41	2
ROSH09 - S42	4
ROSH09 - S43	2
ROSH09 - S44	2
ROSH09 - S45	2

ROSH09 - S46	2
ROSH09 - S47	2
ROSH09 - S48	2
ROSH09 - S49	2
ROSH09 - S50	3
ROSH09 - S51	2
ROSH09 - S52	4
ROSH09 - S53	2
ROSH09 - S54	2
ROSH09 - S55	5
ROSH09 - S56	2
ROSH09 - S57	4
ROSH09 - S58	2
ROSH09 - S62	2
ROSH09 - S63	4
ROSH09 - S64	8
ROSH09 - S65	2
ROSH09 - S66	3
ROSH09 - S67	2
ROSH09 - S68	4
ROSH09 - S69	2
ROSH09 - S70	2

- **Zone 6**

FOTONUMMER	AANTAL FOTO'S
ROSH09 - zone 6 - ZO hoek - overzicht	13
ROSH09 - zone 6 - overzicht	45
ROSH09 - S60	2
ROSH09 - S61	2
ROSH09 - S71	2
ROSH09 - S72	2
ROSH09 - S73	4
ROSH09 - S74	1
ROSH09 - S75	3
ROSH09 - S76	2
ROSH09 - S77	4
ROSH09 - S78	3
ROSH09 - S79	2
ROSH09 - S80	4
ROSH09 - S81	2
ROSH09 - S82	4
ROSH09 - S83	2
ROSH09 - S84	2

ROSH09 - S85	4
ROSH09 - S86	2
ROSH09 - S87	2
ROSH09 - S88a	2
ROSH09 - S88b	2
ROSH09 - S89	2
ROSH09 - S90	2
ROSH09 - S91	2
ROSH09 - S92	2
ROSH09 - S93	5
ROSH09 - S94	2
ROSH09 - S95	2
ROSH09 - S96	2
ROSH09 - S97	1
ROSH09 - S98	2
ROSH09 - S99	3
ROSH09 - S100	2
ROSH09 - S101	2
ROSH09 - S102	2
ROSH09 - S105	2
ROSH09 - S106	3
ROSH09 - S107	3
ROSH09 - S108	9
ROSH09 - S109	5
ROSH09 - S110	4
ROSH09 - S111	3
ROSH09 - S112	2
ROSH09 - S113	2
ROSH09 - S114	2
ROSH09 - zone 6 - ZO hoek - westprofiel	2
ROSH09 - zone 6 - ZO hoek - zuidprofiel	8
ROSH09 - zone 6 - ZW hoek - westprofiel	13
ROSH09 - zone 6 - ZW hoek - zuidprofiel	14
ROSH09 - zone 6 - ZW hoek - oostprofiel	4

- **Pilaren**

FOTONUMMER	AANTAL FOTO'S
ROSH09 - Hermespilaar	17
ROSH09 - Mariapilaar	6
ROSH09 - NO pilaar viering	22
ROSH09 - NW pilaar viering	10
ROSH09 - ZO pilaar viering	12
ROSH09 - ZW pilaar viering	12

11.4. Inventaris van de tekeningen

TEKENINGNR.	SCHAAL	INHOUD
1	1:20	GP zone 1
2	1:20	GP zone 1 en 2
3	1:20	GP zone 2
4	1:20	GP zone 3 en 5
5	1:20	GP zone 4
6	1:20	GP zone 4 (NW hoek)
7	1:20	GP zone 4 en 5
8	1:20	GP zone 4 (NO hoek)
9	1:20	GP zone 5
10	1:20	GP zone 6 (NO hoek)
11	1:20	GP zone 6
12	1:20	GP zone 6 (ZW hoek)
13	1:20	GP zone 6 (ZO hoek)
14	1:20	profielen zone 1
15	1:20	profielen zone 2
16	1:20	profielen zone 3
17	1:20	profielen zone 4

11.5. Inventaris van de hoogtemetingen

Voor de exacte positie van de hoogtemetingen wordt verwezen naar de kopieën van de veldtekeningen, die te vinden zijn op de bijgevoegde DVD.

- **Koor**

NR. HOOGTEMETING	TAW-WAARDE
1	37,98
2	37,87
3	37,89
4	37,99
5	38
6	38
7	38
8	37,9
9	37,92
10	38,04
11	38,04
12	37,99
13	38,04
14	38,01
15	38,01
16	38,07
17	38
18	37,98
19	37,98
20	38
21	38
22	37,99
23	37,91
24	37,94
25	37,95
26	37,98
27	38,02
28	38,01
29	38,07
30	38,02
31	38,05
32	37,95
33	37,94
TEGELNIVEAU EINDE KOOR NO-HOEK	38,15
34	37,89
35	37,98

36	38,05
37	38,07
38	37,99
39	38
40	37,85
41	37,97
42	38,05
43	38
44	38,04
45	38,05
46	38,05
47	38,04
48	38
49	38,04
50	38,01
51	38
52	37,91
53	38,05
54	37,98
55	37,89
56	38,03
57	38,05
58	38,02
59	38,04
60	38,04
61	38,05
62	38,03
63	38,03
64	37,92
65	38,04
66	38,07
67	37,89
68	37,98
69	37,92
70	38
71	37,93
72	38,02
TEGEL VLOER ZONE 2 ZUIDEN	38,14
TEGEL VLOER ZONE 2 NOORDEN	38,14
TEGEL VLOER ZONE 1 OOSTEN	38,15
TEGEL VLOER ZONE 2 WESTEN	38,12
73	37,82
74	37,81
75	37,99
76	37,9

77	37,61
78	37,78
79	37,81
80	37,84
81	37,64
82	37,53
83	37,9
84	37,88
85	37,84
86	37,83
87	37,84
88	37,63
89	37,56
90	37,86
91	37,86
92	37,72
93	37,87
94	37,71
95	37,55
96	37,77
97	37,79
98	37,86
99	37,98
100	37,92
101	37,83
102	37,94
103	37,93
104	38,02

- **Transept**

NR. HOOGTEMETING	TAW-WAARDE
1	37,54
2	37,71
3	37,84
4	37,7
5	37,83
6	37,65
7	37,49
8	37,53
9	37,55
10	37,65
11 - LAAGSTE PUNT	37,52
11 - HOOGSTE PUNT	37,63

12	37,58
13	37,54
14	
15	
16	37,81
17	38,04
18 - LAAGSTE PUNT	37,56
18 - HOOGSTE PUNT	37,63
19	37,92
20	37,54
21	37,64
22	37,61
23	37,61
24	37,6
25	37,6
26	37,6
27 - LAAGSTE PUNT	37,54
27 - HOOGSTE PUNT	37,64
28	37,64
29	37,64
30	37,61
31	37,63
32	37,66
33	37,68
34	37,58
35	37,54
36	37,81
37	37,42
38	37,59
39	37,65
40	37,67
41	37,53
42	37,63
43	37,65
44	37,61
45	37,62
46	37,61
47	37,64
48	37,66
49	37,69
50	37,7
51	37,6
52	37,6
53	37,7
54	37,58

55	37,59
56	37,6
57	37,61
58	37,63
59	37,7
60	37,72
61	37,71
62	37,6
63	37,63
64	37,72
65	37,72
66	37,59
67	37,61
68	37,64
69	37,65
70	37,66
71	37,71
72	37,72
73	37,62
74	37,63
75	37,64
76	37,64
77	37,65
78	37,46
79	37,48
80	37,44
81	37,41
82	37,54
83	37,56
84	37,36
85	37,52
86	37,6
87	37,62
88	37,55
89	37,61
90	37,49
91	37,62
92	37,59
93	37,63
94	37,63
95	37,53
96	37,6
97	37,59
98	37,58
99	37,6

100	37,6
101	37,61
102	37,61
103	37,61
104	37,25
105	37,58
106	37,61
107	37,61
108	37,49
119	37,67
110	37,71
111	37,73
112	37,69
113	37,61
114	37,62
115	37,57
116	37,59
117	37,62
118	37,55
119	37,41
120	37,56
121	37,56
122	37,67
123	37,5
124	37,53
125	37,53
126	37,53
127	37,6
128	37,37
129	37,5
130	37,57
131	37,54
132	37,54
133	37,67
134	37,61
135	37,64
136	37,56
137	37,61
139	37,59
140	37,01